

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

System práce s delikventními dětmi mladšími patnácti let

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:
Mgr. et Mgr. Věroslav Řezáč

Vypracovala:
Bc. Pavlína Dočkalová

Brno 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Systém práce s delikventními dětmi mladšími patnácti let“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 12. 3. 2009

.....
Bc. Pavlína Dočkalová

Poděkování

Děkuji panu Mgr. et Mgr. Věroslavu Řezáčovi za užitečnou a cennou metodickou pomoc a podporu, kterou mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Dále děkuji všem svým blízkým za nezměrnou podporu a trpělivost, kterou mi projevovali během celého studia, čehož si velmi vážím.

Bc. Pavlína Dočkalová

OBSAH

Úvod	2
1. Delikvence dětí mladších patnácti let	4
1. 1 Výklad základních pojmů	7
1. 2 Vymezení pojmu delikvence	11
1. 3 Příčiny delikvence dětí	17
1. 3. 1 Vliv rodiny a rodinné výchovy	18
1. 3. 2 Vliv okolí a party	20
1. 3. 3 Vliv školy	21
1. 4 Charakteristika a specifické znaky delikvence dětí	23
2. Systém práce s delikventními dětmi mladšími patnácti let	25
2. 1 Systém včasné intervence	29
2. 2 Vývoj kriminality nezletilých dětí v České republice	33
2. 3 Exkurz do historie	38
2. 4 Zákon č. 218/2008 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže	43
2. 4. 1 Dohled probačního úředníka	50
2. 4. 2 Zařazení do terapeutického, psychologického či jiného výchovného programu ve středisku výchovné péče	51
2. 4. 3 Ochranná výchova	52
2. 4. 4 Poznatky a zkušenosti z praxe	53
2. 4. 5 Sociálně pedagogické aspekty práce s delikventními dětmi	56
3. Případové studie	58
3. 1 Případová studie - Pavel	59
3. 2 Případová studie - Martin	65
3. 3 Případová studie - Jiří	69
Závěr	75
Resumé	77
Anotace	78
Seznam použité literatury	79

Úvod

Fere in omnibus poenalibus iudiciis et aetati et imprudentiae succurritur.

/Téměř ve všech trestních věcech se bere ohled na nízký věk a nezkušenost/.

Iulius Paulus, Digesta z r. 533 n. l.

Kriminalita mládeže a dětí je sociálně patologickým jevem, kterému v žádné společnosti není vyhnutí, na který dosud žádná společnost, žádný stát nenašly zaručený recept, jak s tímto fenoménem bojovat nebo ho odstranit. Není zbytečnějšího jevu než kriminalita a přesto existuje.

Pokud je prezentována trestná činnost mládeže, tak ve většině případů ve smyslu trestné činnosti mladistvých pachatelů, tzn. mládeže od patnácti do osmnácti let věku. Děti-pachatelé, jakoby v některých případech vypadly...a pak se můžeme z médií dovídat, když nezletilé dítě spáchá čin, který by jinak byl činem trestným, že policie věc odloží z důvodu nedostatku věku a dítě potrestáno nebude...veřejnost věci neznalá pak nutně dochází k závěru, že těmto „pachatelům“ se vlastně nic nestane, nejsou nijak potrestáni...

Protože pracuji již sedmnáct let v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, z toho pět let jako kurátorka pro mládež a nezletilé děti, chtěla bych zúročit nabyté zkušenosti a znalosti, které se mi podařilo v průběhu praxe shromáždit a vypracovat na toto téma diplomovou práci. Situace v této oblasti navíc v roce 2004 doznala změn zejména účinností zákona. č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže. Do té doby speciální právní norma, která by upravovala postih nezletilých pachatelů, neexistovala a praxe, jak nakládat s těmito dětmi, byla závislá na schopnostech, znalostech a do jisté míry i zájmu a poctivosti pracovníků policie a kurátora pro mládež či sociálního pracovníka, zda se jednotlivými případy budou zabývat hlouběji, či je „založí“.

Samozřejmě, že samotná právní norma nevyřeší celou problematiku, ale v komplexu s dalšími právními normami vytváří rámec, ve kterém je možno se pohybovat a poskytuje další možnosti v systém práce s delikventními dětmi mladšími patnácti let. Tato velmi obsáhlá a rozmanitá problematika poskytuje široké pole působnosti pro aplikaci

a rozvíjení nejen sociální pedagogiky, ale i dalších vědních disciplín jako je sociální práce, etopedie jako jedné ze speciálních pedagogik, psychologie, práva atd.

Cílem práce je v teoretické části na základě sběru odborných materiálů a jejich analýzy popsat a definovat delikvenci, kriminalitu nezletilých dětí, vymezit základní pojmy, popsat podmínky, příčiny a charakteristické znaky delikvence dětí. Dále charakterizovat současný systém práce s uvedenou skupinou dětí, projekt „Systém včasné intervence“, přínos zákona č. 218/2003 v této oblasti a nastínit stručný historický vývoj.

Praktická část je věnována třem různým případovým studiím. Úkolem a smyslem bylo na jednotlivých kazuistikách prezentovat fungování současného systému práce s delikventními dětmi, zejména potřebu individuálního přístupu ke každé kauze, resp. klientovi, patřičnou erudici a znalosti problematiky všech zainteresovaných osob, které s případem pracují.

S ohledem na omezení rozsahu práce nebylo možno zařadit podrobnější pojednání o prevenci kriminality nezletilých dětí, dále o způsobu práce s těmito dětmi v zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, o sociálně patologických jevech souvisejících s kriminalitou dětí.

Mou vizí bylo vytvořit ucelený přehled současného systému práce s delikventními dětmi mladšími patnácti v kontextu se zákonem o soudnictví ve věcech mládeže.

Domnívám se, že by diplomová práce mohla přispět a posloužit k pochopení a základní orientaci v této problematice zejména studentům v rámci odborné praxe vykonávané např. na pracovištích orgánu sociálně-právní ochrany či začínajícím pracovníkům v oboru.

1. Delikvence dětí mladších patnácti let

Pokud hovoříme o delikvenci či kriminalitě dětí a mládeže, je třeba nejprve vymezit tyto kategorie z hlediska věku. Jedná se tedy o kategorii dětí /6-15 let věku/, kategorii mladistvých /15-18 let věku/ a případně kategorii mladých dospělých /18-24 let věku/.

U věkové kategorie dětí, tedy rozmezí šest až patnáct let je spodní věková hranice určena obdobím, kdy se dají zaznamenat první příznaky dětí, které jsou v rozporu se společenskými normami a pravidly, a které mohou mít charakter závadového jednání. Období šestého roku věku je u většiny dětí mezníkem, kdy nastupují k plnění povinné školní docházky.¹

V předškolním období se dítě seznamuje s vnějším světem, odpoutává se od rodiny v souvislosti s nástupem do prvního kolektivního zařízení, kterým je mateřská škola. Při hodnocení projevů dítěte je třeba brát v úvahu, zda jde o již zmíněné seznamování se s okolním světem, experimentování se svými možnostmi a schopnostmi, nebo zda jde o záměrné vytváření a opakování asociálních a negativních projevů.²

Horní věkovou hranici tvoří věková hranice trestní odpovědnosti, což je v naší republice ještě stále patnáct let věku /od 1. ledna 2010 by měla být zákonem tato hranice snížena na čtrnáctý rok věku/.

Mezi osmým až jedenáctým rokem jsou normálně vyvíjející se děti schopny konkrétního myšlení, jsou schopny správných myšlenkových operací, které se vztahují ke konkrétním objektům. Až mezi jedenáctým a čtrnáctým rokem věku jsou děti schopny myšlení logického. Je třeba ale počítat i s tím, že některé starší děti mohou v určitých vývojových fázích procházet různě dlouhými stádii neadekvátních reakcí na určité podněty a důvodem nemusí být nutně absence či špatná internalizace neboli zvnitřnění sociálních norem, ale reakce na podněty, přicházející z okolního prostředí či z jeho vlastního organismu.

Jde o nepřesné vnímání situace či nepochopení a neporozumění tomu, s čím se dítě setkává a neumí adekvátně zareagovat. Samozřejmě, že určitý podíl na uvedených problémech mají skutečné sociopatologické situace, do kterých se děti mohou dostat.¹

¹ Nikl, J. Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci. 1. vyd. Praha: PAČR, 2000, s. 87

² Novotný, O., Zapletal, J. a kol. Kriminologie. 2. vyd. Praha: ASPI Publishing, s.r.o., 2004, s. 389

Většina dětských delikventů se dostává do rozporu se zákonem okolo dvanáctého roku věku. Právě v tomto období, což je ale výrazně individuální, se projevují výrazné kladné i záporné znaky osobnosti, rozvíjí se pocit odpovědnosti, smysl pro povinnost, aktivně jsou přijímány různé stereotypy, návyky. Dítě tohoto věku je již důkladně obeznámeno s pravidly chování jak ve společnosti, tak ve škole. Jsou na něj klady určité požadavky, musí plnit povinnosti, musí nějakým způsobem vycházet se svými spolužáky ve škole, začleňuje se do vrstevnických skupin. To vše probíhá v rámci socializačního procesu dítěte a zde se projeví případné negativní ovlivňování ze strany např. rodičů, kamarádů, pedagogů apod.²

Je všeobecně známo, že důležitým předpokladem zdárného a správného vývoje dítěte je samozřejmě jeho orientační rodina, do které se narodí, nebo ve které je vychovááno. S postupujícím věkem k rodinnému prostředí přistupuje prostředí školy, mimoškolních zařízení, kde dítě tráví svůj volný čas, prostředí vrstevníků a part a s tím spojené všechny antikriminogenní a kriminogenní vlivy.

Jedním z nejrozšířenějších negativních jevů této věkové kategorie je záškoláctví a s tím spojené další problémy a rizika. Důvody záškoláctví mohou být různé - od obav ze špatného prospěchu, přes šikanu ze strany spolužáků až po konflikty s rodiči, pedagogy apod.³

Záškoláctví může být jednorázové a „výjimečné“ z důvodu nějaké mimořádné události, reakce na určitý podnět, nebo opakované, dlouhodobé záškoláctví. Právě zde je na místě zájem a dobrá spolupráce mezi rodiči a pedagogem. Záškoláctví tak může vytvořit a zpravidla i vytváří podmínky pro vznik dalších sociálně patologických jevů jako např. toxikomanií, experimentování s alkoholem a samozřejmě trestnou činnost. Celý komplex kriminogenních vlivů je navíc u této věkové skupiny doplněn o sociální a biologické zvláštnosti. Jedná se o nedostatečný citový rozvoj, absenci pozornosti a zájmu ze strany rodiny, nerozvinutá schopnost správně a přiměřeně hodnotit vlivy a signály okolního světa, rozumová i fyzická nevypělost, schopnost nebo spíše

¹ Novotný, O., Zapletal, J. a kol. Kriminologie. 2. vyd. Praha: ASPI Publishing, s.r.o., 2004, s. 389

² Nikl, J. Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci. 1. vyd. Praha: PAČR, 2000, s. 87

³ Nikl, J. Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci. 1. vyd. Praha: PAČR, 2000, s. 87

neschopnost rozpoznat nevhodnost a zlobnost vlastního jednání, neschopnost domyslet následky takového jednání a v období prepuberty a puberty se objevuje navíc citová labilita a zranitelnost.¹

V posledních letech je stále více kladen důraz na prevenci sociálně patologických jevů, zvláště ze skupiny dětí do věku patnácti let, kdy je při včasném záchytu určitých problémů velká šance na sanaci a nápravu stavu. Ať už se jedná o prevenci prováděnou ve školských zařízeních, či mimoškolních zařízeních a státních a jiných organizací a institucí. Může se jednat o prevenci primární, která je věnovaná nejširšímu okruhu dětí, prevenci sekundární, vztahující se na potencionální delikventní děti či terciární prevenci, zaměřenou na předcházení recidivě delikventního jednání či jiných negativních projevů dítěte.

K tomu, aby systém prevence sociálně patologických jevů účinně fungoval, je třeba vytvoření organizačních předpokladů jako příslušné legislativy, koncepcí, programů, ekonomického a personálního zajištění, zabezpečit odbornou přípravu pracovníků, kteří se podílejí na realizaci prevence sociálně patologických jevů ve formě školení, seminářů, publikací, tvorby systému.

Prevenci je třeba provádět komplexně, systematicky, koordinovaně s ohledem na konkrétní poměry a podmínky určit hlavní problémy, analyzovat příčiny a provádět zcela konkrétní preventivní opatření. Preventivní činnost je třeba pravidelně vyhodnocovat a získané výstupy přenášet zpětně do organizačních opatření a odborné přípravy. Protože jen takový systém může být účinným prostředkem k odstranění či zmírnění sociálně patologických jevů.²

¹ Nikl, J. Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci. 1. vyd. Praha: PAČR, 2000, s. 87

² Nikl, J. Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci. 1. vyd. Praha: PAČR, 2000, s. 90-91

1.1 Výklad základních pojmů

V odborných publikacích a nejen v nich se často setkáváme s pojmy, které se ne vždy /a zejména v neoborných textech/ používají správně. Protože ani tato práce se pochopitelně neobejde bez použití určité terminologie, je cílem této kapitoly pojmy náležitě vysvětlit, popř. srovnat.

Delikt - jednání porušující normu, obvykle právní - pak přešůpek nebo trestný čin.
/Hartl 1993 s.32/

Delikvent /delinkvent/ - provinilec, obvyklé označení pro mladistvé /15-18/ i mladé dospělé /18-24/, někdy rozlišován delikvent impulzivní, nesocializovaný, socializovaný.
/Hartl 1993 s.32/

Delikvence – všechny typy jednání, jež porušují společenské normy chráněné zákony, tedy všechny trestné činy a přešůpky včetně protisolečenských činů spáchaných nezletilými, kteří ještě nejsou trestně odpovědní. /Matoušek 2008 s.40/

Deliktní způsobilost – způsobilost nezletilých dětí k zaviněnému protiprávnímu úkonu. Tato nastává, když má dítě jednak schopnost ovládnout své jednání a posoudit jeho následky, zahrnující schopnost rozpoznat protiprávnost úkonu a zhodnotit jeho důsledky /intelektuální stránka/ a jednak schopnost vůle rozhodnout se pro určité jednání anebo od určitého jednání upustit /volní stránka/. / Šámal, P. a kol., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, 2004 s.796/.

-asociální jednání, páchání přešůpků /deliktů/ právní nebo mravní povahy. Ve stejném smyslu je používán výraz delikventní chování. Označení se používá pro přešůpky dětí a mladistvých, jejichž jednání je protizákonné. Delikvence je ovlivněna strukturou osobnosti delikventa, jeho hodnotovým systémem, vlivem rodinného a sociálního prostředí /party/ apod. Na delikvenci se mohou rovněž podílet některé psychické anomálie /psychopatie, patologická agresivita/ a negativní sociální jevy /chudoba, rasismus/, vedoucí k sekundárním jevům delikvence /drogová závislost/.
/http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/35075-delikvence

Dětská kriminalita /též dětská delikvence, predelikvence, prekriminalita/ se týká věkové kategorie dětí do patnácti let. Typickým znakem dětské delikvence je skupinovitost, malá připravenost i promyšlenost. Jde o činy páchané převážně spontánně, méně často jde o plánované a předem připravené akce.

<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/85059-kriminalita/>

Disociální chování - nepřiměřené chování, které nenabývá sociální dimenze /u dětí se jedná o kázeňské přestupky ve škole, neposlušnost, vzdorovitost, negativismus, lhaní/ -chování společensky nepřizpůsobivé, nepřiměřené, bez výrazné nenávisti. /Hartl s.71/

Asociální chování - chování, které je v rozporu se společenskou morálkou /záškoláctví, alkoholismus, toxikomanie, nikotinismus, gamblerství, sebepoškozování, útky, toulky/ -nesociální chování, resp. jednání, které neodpovídá mravním normám dané společnosti, nedosahuje však ještě úrovně ničení společenských hodnot jako u chování antisociálního. /Hartl 1993 s. 71/

Antisociální chování - závažné protisociální jednání /krádeže, loupeže, vandalství, sexuální delikty, zabití, vražda/ -uvědomované protisociální chování kriminálního charakteru, protisociální chování, resp. jednání, zahrnuje veškeré protisociální jednání dané trestním řádem společnosti. /Hartl 1993 s.71/

Prekriminalita - protisociální činnost nezletilců, tj dětí do patnácti let. /Hartl 1993 s.153/

-pojem, který má vyjádřit tu skutečnost, že se jedná o závažnou činnost, která kdyby byla páchána zletilými, by byla hodnocena jako trestná činnost. Má též vyjadřovat ten fakt, že se této činnosti dopouštějí mladiství delikventi již před patnáctým rokem /Níkl, J., Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci, 2000, s.72/

Společně s kriminalitou mladistvých tvoří prekriminalita společenský jev, souhrnně nazývaný jako kriminalita mládeže. <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/85059-prekriminalita/>

Kriminalita je veškeré páchaní přestupků nebo trestných činů.
/http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/85059-kriminalita/

Kriminalita dospělých - je páchaní přestupků nebo trestných činů dospělým osobami, tj. osobami staršími osmnácti let věku, které jsou trestně odpovědné. Do této skupiny náleží i tzv. mladí dospělí, jejich věkové rozpětí je mezi osmnáctým a čtyřicetým rokem věku. /http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/85059-kriminalita/.

Kriminalita mladistvých /mládeže/ - je nazývána někdy jako juvenilní delikvence a týká se kategorie mládeže ve věku od patnácti do osmnácti let věku.
/http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/85059-kriminalita/.

Etopedie – jeden z pěti oborů speciální pedagogiky, zabývá se výchovou a vzděláváním obtížně vychovatelné mládeže. /Hartl 1993 s. 47/.

Dále je třeba vysvětlit rozdíl mezi termínem dítě a mladistvý. Terminologie trestního práva pod pojem mládež zahrnuje kategorii dětí /do 15 let věku/ a kategorii mladistvých /15-18 rok věku/. Mezi právním statutem dítěte mladšího 15 let a dítětem ve věku 15 - 18 let není v rovině občansko právní podstatný rozdíl. Zásadní rozdíl vzniká v oblasti trestního a přestupkového práva, protože s dovršením 15 roku věku je v naší republice spojen vznik trestní odpovědnosti.

Mladistvý je tedy termín důsledně užívaný trestním právem pro věkovou skupinu 15 až 18 let.

Pro děti do 15 roku věku, které se dopustily činu jinak trestného, je používán termín delikvent, delikventní dítě, delikventní děti, delikvence dětí.

Trestný čin - je pro společnost nebezpečný čin, jehož znaky jsou uvedeny v Trestním zákoně. /ust. § 3 odst. 1 z. č. 412/2002 Sb v platném znění /.

Provinění - trestný čin spáchaný mladistvým pachatelem /ust. § 6 z. č. 218/2003 Sb., v platném znění/.

Čin jinak trestný - „trestný čin“, kterého se dopustilo dítě ve věku do patnácti let, tedy které není trestně odpovědné / ust. § 2 z. č. 218/2003 Sb., v platném znění/.

Dítě mladší patnácti let – ten, kdo v době spáchání činu jinak trestného nedovršil patnáctý rok věku / ust. § 2 písm. c z. č. 218/2003 Sb., v platném znění/.

1. 2 Vymezení pojmu delikvence

Pedagogika označovala delikvenci jako mravní vadu, později užívala termín mravní narušenost. Termínu vada se užívalo spíše pro defekt, což charakterizovalo změnu ve struktuře a základu tělesného orgánu, zde tedy charakteru, ale narušenost znamená spíše funkcionální poruchu. K rozlišování a ustálení termínů došlo teprve v nedávné době. Podle kvality a kvantity mravního citění byly delikventní děti rozlišovány na tři kategorie, a to na děti mravně ohrožené /kde nedošlo k mravnímu narušení, děti mají normální mravní citění, jejich mravní život je ohrožen nějakými vnějšími nepříznivými faktory /dysfunkční rodina, špatné sociální prostředí, atd/, děti mravně vybočilé /narušené/, které vybočily z dosud mravně bezúhonného života, dopustily se delikventních činů ať už pod vlivem jiné osoby či okolnosti, vlivem svých charakterových vlastností/ a děti mravně vadné v užším slova smyslu, tedy ty děti, které mají sklon k antisociálnímu jednání a dají se jen velmi těžce výchovně napravit.

R. L. Jenkins a S. Glickmanová došli ke třem základním strukturám osobnosti delikventů, a to: 1/ delikvent socializovaný /jehož chování je charakterizováno jako adaptivní, protože delikt byl cestou k dosažení určitého žádaného cíle. Chování těchto dětí lze charakterizovat jako neschopnost dosažení uspokojení určitých potřeb způsobem společensky přijatelným v důsledku nepříznivých výchovných podmínek/, 2/delikvent citově narušený a 3/ delikvent nesocializovaný, agresivní /dítě výchovně maladaptivní, jeho delikventní, agresivní činy jsou impulsivní reakcí na frustraci. Tato skupina odpovídá kategorii dětí mravně vadných v užším slova smyslu a v odborné literatuře se často označuje jako psychopatická delikvence/.¹

Kategorie emočně narušených se dělí z hlediska poruchy ve funkci svědomí na další dvě kategorie, a to slabost superega proti vnitřním impulzům /např. osobnost s hysterickými rysy něco provede, ale později toho lituje/ a na kategorii nemohoucnost superega proti nevědomým motivacím. Protože delikventní chování se stává vlastně nevědomým prostředkem pro vyjádření agrese vůči autoritě např. rodičů, proti sourozencům, vrstevníkům, nebo nevědomé fantazie či trest za nevědomý pocit viny. Tato kategorie bývá označována také jako neurotická delikvence.

¹ Koudelková, A. Psychologické otázky delikvence. 1. vyd. Praha: Victoria publishing, a.s., 1995 s. 30

Pojmenování mravní narušenost přesto, že má základ v moderní psychopatologické teorii, se v pedagogické vědě nadále neudržel. Důvodem je snad to, že mnozí autoři používali označení jako mravní provinilost, mravní zatíženost, mravní zpustlost či zvrácenost, která měla silně negativní emocionální přízvuk. Od roku 1960 byl termín mravní narušenost nahrazen termínem obtížná vychovatelnost, byť toto označení se dle názoru odborníků vyznačuje vysokou neurčitostí a vlastně tento termín není vůbec specifický pro oblast etopedie /nabízí se srovnání, zda dítě mentálně postižené-imbecil-/pozn. dnes se používá termín středně těžká mentální retardace-PD/ není obtížněji vychovatelné, než dítě mravně narušené?/. Nehledě na to, že syndrom obtížné vychovatelnosti, který nemá žádný diagnostický charakter, protože zahrnuje různé faktory, by mohl mylně svádět k názoru, že náprava a změna stavu je možná pouze pedagogickým působením, nátlakem.

Na přelomu mezi pedagogikou a psychologií stojí nedostatečně vymezený termín poruchy chování. Předpokládá se, že na vzniku poruch chování se podílejí takové faktory, které nezasáhnou osobnost dítěte patologickými mechanismy. Jedná se zejména o nevhodné výchovné působení rodičů jako nedostatečná či nedůsledná výchova, které mají za následek absenci vhodných sociálních návyků u dítěte, kdy dítě potom svým chováním vybočuje z hranic chování, které jsou dány společenskými normami společnosti, ve které vyrůstá. Samozřejmě, že v některých případech se za poruchou chování může „skrývat“ psychopatologický vývoj.¹

Pro přestupky prováděné dětmi do patnácti let jejich věku používají někteří odborníci termín antisociální chování. Jedná se o takové chování dětí, popř. mladistvých, které je postihováno nejen trestními sankcemi, ale také morálními sankcemi společnosti. Tyto činy mohou být na jedné straně společností odmítány, ale na druhé straně za ně nemusí následovat trestní sankce. Psychologové ovšem považují toto označení pro přestupky dětí do patnácti let věku za příliš „tvrdé“, protože může vyvolávat dojem a představu poruchy osobnosti, která přivádí dítě do konfliktu se společností, projevuje se agresivitou, hostilitou, averzí atd.

K tomu se váže termín dissociální chování, které vyjadřuje menší stupeň nebezpečnosti pro společnost.

V roce 1946 uvedli L. E. Hewitt a R. L. Jenkins do odborné literatury pojem sociální narušenost, sociálně narušený delikvent, pro něhož je příznačná hlavně vzájemná

¹ Koudelková, A. Psychologické otázky delikvence. 1. vyd. Praha: Victoria publishing, a.s., 1995 s.31-32

spolupráce s ostatními členy delikventní skupiny pro provádění delikventních aktů /odtud také označení sociální či socializovaný delikvent/, přičemž delikventní skupina, komunita zajišťuje svému členovi status a potřebné uznání za jeho chování a projevy.¹

Emočně narušený, nebo také neurotický delikvent se dopouští přestupků spíše individuálně, nekooperuje s delikventní partou, skupinou. Z toho ovšem ale neplyne, že socializovaný delikventi nemusejí být emočně narušené osobnosti.

Kategorie socializovaný delikvent i neurotický delikvent vyjadřuje sama o sobě pouze dílčí aspekt, tedy jednu z několika základní dimenzí delikventního chování či činnosti a je tedy nepřiměřené a nevhodné používat jednu či druhou kategorii jako souhrnné označení delikventního jedince.

Mezi výše uvedenými kategoriemi existuje rozdíl a tím je stupeň narušenosti osobnosti delikventa. Osobnost sociálně narušeného delikventa by měla být normální, bez prokazatelných emočních potíží. Jeho problémy by měly být následkem sociálního prostředí, nevhodných výchovných podmínek. K nápravě by vlastně mělo postačovat vytržení z tohoto nevhodného prostředí a začlenění do prostředí vhodného.²

Naopak emočně narušený delikvent má vážné osobnostní problémy, protože při formování a mnohdy deformování jeho osobnosti působily nejrůznější psychopatologické mechanismy a z pohledu změny stavu k lepšímu představuje opravdu velmi náročný úkol.³

„Někteří autoři, zejména sociologicky orientovaní, se domnívají, že sociální delikvent je zpravidla psychologicky normální osobou, neboť se předpokládá, že chování delikventa, který je členem delikventní skupiny, bývá v souladu se vzorci chování platnými v oné zvláštní sociální komunitě, do níž se zařadil. Z tohoto důvodu se některé formy delikvence považují za normální, neboť zpravidla vznikají na podkladě dětské identifikace s okolním prostředím nebo s některou sociální skupinou uvnitř prostředí.“⁴

Tamtéž je uvedeno, že pravdivost pojetí sociálně narušeného delikventa byla prokázána sociologickými výzkumy a byl zjištěn nadměrně zvýšený výskyt delikventních jedinců na určitém území, který nelze vysvětlit např. striktním

¹ Koudelková, A. Psychologické otázky delikvence. 1. vyd. Praha: Victoria publishing, a.s., 1995 s.32-33

² Koudelková, A. Psychologické otázky delikvence. 1. vyd. Praha: Victoria publishing, a.s., 1995 s.33-34

³ Koudelková, A. Psychologické otázky delikvence. 1. vyd. Praha: Victoria publishing, a.s., 1995 s.34

⁴ Koudelková, A. Psychologické otázky delikvence. 1. vyd. Praha: Victoria publishing, a.s., 1995 s.33

vynucováním práva. Takové prostředí se vyznačuje určitými sociálními handicapami /hendikepami/ /odtud termín sociálně handicapované /hendikepované/ děti/, které jsou spojovány nejčastěji s nestabilním rodinným prostředím, vysokou rozvodovostí a existencí neúplných rodin, absencí mužské a otcovské autority v rodině, nadměrnou zaměstnaností rodičů atd. ¹

„...sociologický přístup ovšem nemůže vysvětlit, proč se v oblastech vysokého výskytu delikvence pouze menšina dětí stane delikventními. Ani nám nevysvětlí delikventní chování u dětí, žijících v privilegovaných sociálních podmínkách. Zpravidla se předpokládá, že delikventní aktivita je v těchto případech zaměřena spíše proti rodině než proti společnosti a že vyjadřuje odplatu mladistvého vůči rodičům, kteří neuznávají jeho potřeby. Dále se ukazuje, že sociologické faktory nemusí samy o sobě být působícími vlivy, ale že jejich primární význam může spočívat převážně v tom, že poskytují základní - výchozí podmínky, při nichž psychologické faktory mohou snáze působit. To by mohlo také znamenat, že psychologické mechanismy vzniku delikvence u jedinců, kteří nejsou výrazně hendikepováni, pokud jde o životní podmínky, jsou stejné jako u těch, jejichž delikvence je silně zesílena nepříznivou sociální situací.“²

Termín problémové dítě byl používán jako méně hanlivý pro označení obtížně vychovatelného dítěte. Šlo zejména o úsilí oddělit delikventní děti od dětí problémových, které se ještě nedostaly do střetu se zákonem.³

I když podle mého názoru a zkušeností se tento termín dnes používá obecně bez odlišení, zda se dítě již dopustilo nějakého delikventního činu či nikoli.

Nově užívaným termínem je deprivant, deprivanství, který byl uveden v roce 1996 v knize Koukolíka a Drtilové *Vzpouřivost deprivantů* /s. 44/, kde je uvedeno, že „deprivanti jsou lidé, kteří z biologických, psychologických nebo sociokulturních důvodů nedosáhli lidské normality či o ni přišli“.

¹ Koudelková, A. Psychologické otázky delikvence. 1. vyd. Praha: Victoria publishing, a.s., 1995 s.33

² Koudelková, A. Psychologické otázky delikvence. 1. vyd. Praha: Victoria publishing, a.s., 1995 s.33

³ Koudelková, A. Psychologické otázky delikvence. 1. vyd. Praha: Victoria publishing, a.s., 1995 s.37

Samotný termín delikvence byl původně právnickým pojmem, ale v současné době je frekventovaným pojmem pro svoji srozumitelnost v psychopatologii a příbuzných vědních oborech, kde nahradil nepřesný pojem porucha chování. Označuje protisociální /antisociální/ chování, které může, ale i nemusí být spojeno s právními důsledky, přičemž delikvencí se většinou rozumí mírnější porušení právních či morálních norem ze strany především dětí do patnácti let jejich věku. Naproti termín kriminalita označuje závažné přestupky a trestné činy dospělých pachatelů. Pro trestnou činnost mladistvých osob se vžil termín juvenilní delikvence.

Delikventní chování může zahrnovat pouze jeden čin, který může být příležitostný nebo také opakující se delikventní aktivitu, popř. stálý delikventní způsob života. Delikventní jednání může obsahovat závažnou trestnou činnost i relativně nevýznamné přestupky, které se stávají deliktem v důsledku nedospělosti dítěte. Důležitým hlediskem při posuzování deliktu je věk dítěte, protože to, co je např. v předškolním věku dítěte přijímáno s určitou tolerancí, je u dítěte školního věku považováno za delikt, neboť v tomto věku by již dítě mělo být schopno rozpoznávat, co je dobré a vhodné a co ne, mělo by umět ovládat a tlumit impulzy, které ho vedly k delikventnímu chování. Ale ne všechny přestupky hodnotíme jako delikventní, záleží na stupni odchylky od normy.¹

„Etymologicky pochází termín delikvence z latinského delinques, což označuje „toho, který se dopustil přestupku“. Delikventní chování lze tedy považovat za relativně výstižný termín a jako mírné označení pro přestupky, provedené dětmi a dospívajícími, i když v psychologickém smyslu pojem delikvence nepředstavuje vlastně žádnou homogenní kategorii chování.....z psychologického hlediska se pokládá za rozhodující pro vymezení delikventního chování jeho motivace.

I když není vždy snadné odhalit pravou motivaci, je nutno poukazovat na závažný aspekt, že mnohdy bezohledné jednání, které sice není právně postižitelné, může být zlovolnější a zhoubnější než tzv. právní přestupek či trestný čin.....někteří psychologové /A. Bandura a R. Walter/ definují delikvenci jako agresi obrácenou navenek, proti společenským normám, proti autoritě rodičů a vychovatelů či proti dalším

¹ Koudelková,A.Psychologické otázky delikvence.1.vyd.Praha:Victoria publishing,a.s.,1995 s.35-36

osobám. Tato forma agrese bývá někdy také označována jako alloplastická vzhledem k tomu, že jedinec agresivním způsobem zvládá vnější situace, na rozdíl od autoplastické agresivity neurotiků a psychotiků, která je nasměrována do nitra, tj. proti vlastní osobě.“¹

Velmi důležitým hlediskem při posuzování deliktu je případný podíl závažných psychopatologických faktorů. Delikt či trestný čin může být někdy vymezen rozumovým defektem, mozkovým nádorem, intoxikací návykovou látkou, bludem či halucinacemi pacienta, potom nehovoříme o delikventním chování. Dalším ne méně závažným hlediskem je kulturní vzorec společnosti, ve které člověk vyrůstal, protože v každém sociálním prostředí existuje jiná kultura a co je přijatelné v jedné, může být naprosto nepřijatelné ve druhé. K těmto situacím může dojít, pokud je dítě „přesazeno“ do odlišné kultury, než ve které se narodilo a vyrůstalo. Navíc existují rozdílné hodnotové systémy i v rámci jedné společnosti.²

¹ Koudelková, A. Psychologické otázky delikvence. 1. vyd. Praha: Victoria publishing, a.s., 1995 s.35-36

² Koudelková, A. Psychologické otázky delikvence. 1. vyd. Praha: Victoria publishing, a.s., 1995 s.37

1.3 Příčiny a podmínky delikvence dětí

Názory odborníků na charakter a dynamiku závadového chování dětí potvrdily, že delikventi pocházejí převážně z rozvrácených rodin, rodin s kriminální minulostí a rodin sociálně slabých. Pracovníci, kteří přicházejí do kontaktu s delikventními dětmi, je hodnotí v mnoha ohledech jako agresivnější, méně zodpovědné, s menší mírou sebeovládání, sebekritičnosti a odolnosti vůči stresu. Zvláště rizikovou kriminogenní skupinou jsou děti na útěku z domova nebo zařízení pro výkon ústavní výchovy.¹

Ve shodě s výše uvedeným konstatováním se tradičně soudí, že delikventi pocházejí z rozpadlých rodin a sociálně slabého prostředí, nicméně dle nejnovějších výzkumů je zjišťováno, že delikventi pocházejí z dobře situovaných a na první pohled fungujících rodin v mnohem větším počtu, než v minulosti. “Hypotéza o neustálém úpadku mravů je klišé, opakované v souvislosti s mládeží už neméně 2000 let. Přijatelněji zní vysvětlení, že ony dobře funkční rodiny delikventů mohou být funkční jen navenek a pod fasádou harmonie skrývat vážné vnitřní konflikty. Konečně se dá odůvodněně tvrdit, že obecně slábne vliv rodiny na dospívající děti a že při vzniku delikventního chování má prvořadý význam vrstevnická skupina řídící se deviantní normou...stále platí, že neúplná rodina /zejména rodina s chybějícím otcem/ se statisticky významně častěji vyskytuje jako charakteristika rodinného zázemí u delikventních osob. V souvislosti s tím se podtrhuje význam otcovského vzoru a otcovské autority.“²

Zásadními činiteli při stanovení podmínek a příčin trestné činnosti dětí a mládeže jsou jednak vývojové zvláštnosti dětí a mládeže a dále mikrostruktura, ve které se děti a mládež pohybují. Jde o soubor faktorů, na jejichž základě se formuje hodnotový systém a orientace, postoje a další charakterové vlastnosti každého člověka. Rozhodující roli při takovémto formování zcela jednoznačně sehrává rodina, okruh nejbližších přátel a známých – tedy mikrostruktura, ve které člověk žije a vyrůstá. Dalšími činiteli, jejichž vliv je nepopiratelný, jsou školy, vrstevnické party, zařízení mimoškolní činnosti a další.

¹ www.juristi.cz

² Mühlpachr,P.Sociopatologie.1.vyd.Brno:MU,2008 s.171

Uvedené a další složky osobnosti a prostředí v případě, že se vyvíjejí patologicky, stávají se významnými z hlediska struktury a páchaní deliktu a jsou příčinami, které vedou k páchaní kriminálních deliktů ze strany dětí a mládeže.

Dalšími činiteli jsou podmínky, které napomáhají či ulehčují spáchání deliktu. Jedná se o vlivy, které objektivně působí v určitém čase, na určitém místě, v určitých společenských poměrech. Obecně platí, že určitá příčina je realizována za určitých podmínek, popř. v určitých podmínkách. Vyhodnocení podmínky pro spáchání deliktu je značně ovlivněno osobou, která podmínku může vnímat jako příležitost k překročení společensky či morálně dovoleného jednání a chování. To, co může být pro dětského nebo mladistvého pachatele podmínkou pro spáchání deliktu, pro dospělého může být překážkou, nebo naopak.

Mezi nejzávažnější příčiny delikvence dětí a mládeže patří především nedostatky v rodinné výchově, dále absence či nízká úroveň vhodných volnočasových aktivit, nedostatečná výchovná práce a vliv školy a školských zařízení, nedostatečná mravní a citová výchova, nedostatečné právní vědomí. Negativní roli sehrává také nedostatek životních zkušeností, neschopnost adekvátně a rychle reagovat na situace a podněty, obtížné zvládnutí krizových situací, změny životního stylu.¹

K nejčastějším a primárním příčinám delikventního chování dětí a mládeže řadíme následující.

1. 3. 1 Vliv rodiny a rodinné výchovy

Je všeobecně známé a platné, že osobnost každého člověka je formována od nejranějšího věku a podílí se na něm řada významnější i méně významných, vnitřních i vnějších činitelů, kteří se vzájemně prolínají a působí tak integrovaně. Každá osobnost má v sobě různé vrozené i zděděné fyzické a psychické zvláštnosti, vlohy a dispozice, které se v průběhu individuálního vývoje osobnosti rozvíjejí na základě aktivní interakce jedince s prostředím. Prvním a základním prostředím je rodina a vzhledem k tomu, že dětství je velmi důležitým úsekem formování osobnosti, jeví se prostředí rodiny jako velmi důležité a nese odpovědnost za to, jaký člověk se z dítěte stane.

¹ Chmelík, J. Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži. 2. vyd. Praha: PA ČR, 1998 s. 7-8

Rodina je základním prostředím, které později doplňují další instituce jako předškolská a školská zařízení, zájmové, sportovní a společenské organizace. Rodina tedy plní nejdůležitější úlohu ve vývoji a výchově dítěte.¹

Nestabilní rodinné zázemí může být rizikovým faktorem vzniku kriminální kariéry dítěte, stejně tak nepřítomnost ať už mužského nebo ženského vzoru či příchod nového partnera do rodiny, který může být z hlediska dítěte velmi zátěžovou situací. Charakter rodinného zázemí je do určité míry dán i připraveností rodičů na jejich výchovné poslání a s tím související „chtěnost“ či „nechtěnost“ dítěte a výchovné zanedbávání dítěte. Nezanedbatelný vliv na event. kriminální kariéru dítěte mohou mít sociálněpatologické jevy, které se vyskytují v orientační rodině /alkoholismus či jiná toxikomanie rodičů, kriminalita rodičů či přítomnost osob s kriminální minulostí, promiskuitní chování členů rodiny, rodiče, kteří nezajišťují dětem základní životní potřeby atd./²

S významem rodiny je velmi úzce spjato téma významu výchovy dítěte v rodině, vliv výchovy na utváření jeho osobnosti a s tím související vliv výchovy jako faktoru, ovlivňujícího nebo determinujícího delikventní chování.

Výchova dítěte se překrývá, popř. se zcela kryje s primární prevencí sociálně patologických jevů. Výchova dítěte se promítá do celého života člověka, kdy jde zejména o setkání lidí a ne jen o aplikaci nějaké metody. Není až tak důležité, co „vychovatel“, ať už jde o rodiče či učitele ve škole říká, ale míra autenticity toho, jak se chová, co ve shodě sami se sebou činí. Dítě má v určité fázi svého vývoje tendence napodobovat vzory a potřebu identifikovat se s těmi nejbližšími, které miluje, na které je odkázáno. Pokud jsou slova vychovávajících osob v rozporu s jejich činy, dítě to samé bude nejen opakovat, ale navíc se bude muset vyrovnat se zmatkem a nejistotou, kterou vychovávající osoba v něm vyvolá právě svým dezintegrovaným působením.

„V podstatě je takřka nemožné do důsledku odtrhnout ve výchově způsob resp. metodu řešení problémových situací od celkového působení osobnosti toho, kdo je dítěti prezentuje. Vychováváme ne tím, co žvaníme, nýbrž tím, co jsme /C.G.Jung/.“³

¹ Mühlpachr, P. Sociopatologie. 1. vyd. Brno: MU, 2008 s. 147

² Novotný, O., Zapletal, J., Kriminologie. 2. vyd. Praha: ASPI Publishing, s.r.o., 2004 s. 391-394

³ Mühlpachr, P. Sociopatologie. 1. vyd. Brno: MU, 2008 s. 70

Výchova /educatio-vedení/ není ale jednosměrný proces, který slouží k vyvedení z dětství, k zaplnění vědomí, přizpůsobení se světu a představám dospělých lidí. Mělo by jít i o pomoc v procesu nalézání sebe sama, protože každé dítě má v sobě skryto úžasný vývojový potenciál a předurčení.

Zde se otvírá široký prostor pro působení nejen rodičů a rodiny, ale pedagogů, sociálních pedagogů, pedagogů volného času, popř. sociálních pracovníků atd.

Za základní kriminogenní faktory v rodině lze označit:

1. rozvrácenost rodiny
2. závislost rodičů na alkoholu nebo drogách
3. kriminalitu členů rodiny
4. nepřiměřenou výchovu /přehnaná tvrdost či přehnaná shovívavost/
5. lhostejnost rodičů k chování dítěte ve škole, k prospěchu, způsobu trávení volného času
6. pobyt dítěte v dětském domově
7. preferování podnikatelských či jiných aktivit a angažovanost rodičů v zaměstnání před výchovou dětí.¹

1. 3. 2 Vliv okolí a party

Během vývoje dítěte se kontakty s vrstevníky stávají významnými, protože vytvářejí obzor společenských rolí, které budou ve svém dalším životě hrát. Zapojení se do skupiny vrstevníků je i jedním z nutných předpokladů socializace. Delikventní a nedelikventní děti se odlišují v míře odmítnutí dosavadních autorit a charakteru výběru vrstevníků, přičemž platí, že tam, kde selhává rodina při vhodném uspokojování potřeb dítěte či mladého člověka, nastupuje parta. V této souvislosti nelze přejít význam nevhodně tráveného volného času, který je jedním z faktorů delikventního jednání.²

¹ Chmelík, J. Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži. 2. vyd. Praha: PA ČR, 1998 s. 9

² Novotný, O., Zapletal, J., Kriminologie. 2. vyd. Praha: ASPI Publishing, s.r.o., 2004 s. 397-399

Za kriminogenní faktory v partě, skupině lze označit:

1. silnou vůdčí osobnost party
2. anonymitu party
3. agresivnost party při prosazování ideologie
4. sugestivní přebírání názorů a postojů party, zejména vůdčí osobnosti za vlastní.

1. 3. 3 Vliv školy

Do výchovy každého dítěte významným způsobem zasahuje předškolské zařízení a škola. Zde se dítě setkává poprvé s přímým působením společenských norem, školské zařízení působí na formování osobnosti.

Za kriminogenní faktory ve školské výchově lze považovat:

1. nepravdělnou školní docházku a záškoláctví
2. špatný prospěch
3. nevhodné chování žák x učitel a naopak
4. arogantní přístup pedagoga k žákům
5. nedostatečnou, špatnou spolupráci rodičů se školou
6. nedostatečnou pedagogická a kontrolní činnost školy.

Dalšími kriminogenními faktory jsou alkoholové a drogové závislosti, nedostatečné a neúplné vzdělání.¹

Teorie o tom, že kriminální chování je dědičné, byly vyvráceny a je jednoznačné, že rodina nejvíce přispívá k utváření chování každého jedince a dítěte zvláště.

Biogenní teorie pojmají lidské chování jako produkt dědičnosti, naproti tomu moderní biologické disciplíny mají za to, že každý rys, proces chování člověka je dán dědičností v interakci s prostředím. Dědičnost je základ, který se rozvíjí různými směry v závislosti na vlivu prostředí, ve kterém jedinec vyrůstá a žije.

¹ Chmelík, J. Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži. 2. vyd. Praha: PA ČR, 1998 s. 10

Člověk si přináší na svět dispozice, které nejsou samy o sobě ani špatné ani dobré, pouze některé jsou rizikovější než jiné a jejich změna na pozitivní je velmi obtížná. Jednotlivé dispozice tvoří pouze obecný rámec možností každého člověka a hrají důležitou roli při odlišném socializačním vývoji člověka, a to i ve stejném nebo obdobném výchovném prostředí. Dědičnost vlastně určuje hranice, ale právě prostředí vymezuje, do jaké míry se základ rozvine. Důležitými činiteli etiologie kriminality dětí a mládeže jsou biologické odchylky a zvláštnosti, které odlišují dítě od většiny a poznamenávají jeho vzhled, zdravotní stav. Může se jednat např. o invaliditu, která je důvodem zesměšňování či vytlačení jedince z kolektivu vrstevníků a právě toto může být důvodem k mnohdy až kriminálnímu uspokojování potřeb či kompenzaci. Dalším determinantem může být např. reakce jedince na alkoholovou intoxikaci, se kterou je velmi úzce spjata agresivita /nejnebezpečněji biologicky podmíněná reakce na alkohol/, dále pak např. faktor akcelerace, což je vlastně nesoulad mezi urychleným biologickým zráním jedince a psychickou a sociální nezralostí a dále psychická charakteristika, zahrnující temperament, motivaci k určitému konání či opomenutí a tzv. obecné rozumové schopnosti - inteligenci.¹

¹ Novotný, O., Zapletal, J., Kriminologie. 2. vy. Praha: ASPI Publishing, s.r.o., 2004 s. 389-390

1.4 Charakteristika a specifické znaky delikvence dětí

Trestná činnost dětí a mladistvých se v mnoha aspektech liší od trestné činnosti dospělých pachatelů. Má svoje specifické znaky, což je dáno zejména věkem pachatele, stupněm jeho psychického a somatického vývoje, vlastnostmi osobnosti, zkušenostmi a motivy, které vedou dítě či mladistvého k páchání trestné činnosti, k delikventnímu jednání.

Jedná se o tyto specifické znaky trestné činnosti dětí a mladistvých:

-jednání a konání výše uvedených pachatelů trestné činnosti je ovlivněno nedostatkem vědomostí a schopností při překonávání překážek, často používají neúměrných prostředků k dosažení cíle

-předmět útoku je dán odlišným hodnotovým systémem než u pachatelů dospělých

-trestná činnost je častěji páchána formou spolupachatelství a ve skupině

-příprava trestné činnosti je obvykle nedokonalá, často schází prvek plánování a nedostatečná příprava vhodných nástrojů ke spáchání trestného činu /u dětí do patnácti let věku činu jinak trestného/

-chování pachatelů této věkové kategorie se vyznačuje neúměrnou tvrdostí, což se projevuje někdy až zbytečnou devastací a ničení předmětů a zařízení, takže samotná hodnota předmětů získaných z trestné činnosti je mnohem menší, než škoda, která vznikla poničením např. zařízení apod.

-zejména u mladistvých pachatelů má značný vliv na páchání trestné činnosti alkohol, případně jiná návyková látka, která zvyšuje agresivitu, nekoordinovanost pohybů, odstraňuje zábrany, podporuje nepřiměřené reakce na vnější podněty

-věci získané z trestné činnosti si členové skupiny rozdělují mezi sebou podle hierarchie ve skupině či gangu a podílu na spáchaném trestném činu. Finanční prostředky, pocházející z trestné činnosti, pachatelé utrácejí společně v partě

-pachatelé této věkové skupiny často odcizují předměty, které momentálně potřebují, nebo které se jim vzhledem k jejich věku líbí, jsou módní, atraktivní /autorádia, mobilní telefony, zbraně, nože, alkohol, cigarety atd./

-o přípravě a spáchané trestné činnosti se rádi svěřují dalším členům skupiny a alibi získávají u členů skupiny, do které patří

-jednání je více emotivní než rozumové a trestná činnost je ve většině případů páchána živelně pod vlivem momentální situace

-při opakování trestné činnosti se vyskytují specifické znaky z předchozí trestné činnosti, což vede ke snadnějšímu vypátrání a dopadení pachatelů

-některé znaky způsobu spáchání trestné činnosti vyplývají ze somatických znaků pachatele /vyšší rychlost pohybu, mrštnost, obratnost, menší postava a nižší váha/.¹

Dalšími specifickými znaky je způsob páchání kriminálního deliktu a výběr objektu, kdy jednání dětského pachatele je improvizované, postrádá nápaditost na rozdíl od dospělého pachatele, děti často jednají pod vlivem nápodoby akčních hrdinů. Improvizace je důvodem, proč následky delikventního jednání jsou mnohdy závažnější, než pachatelé původně zamýšleli.

Často se tato skupina pachatelů nechá svést momentálním nápadem, situací, důležitou roli hraje snaha předvést se, touha po dobrodružství, snaha po sebeprosazení. Nelze opomenout, že trestná činnost bývá páchána pod vlivem emocí, tenzí, kdy je výrazně ovlivněna rozpoznávací a ovládací schopnost. V poslední době se setkáváme stále častěji s brutálním násilím ze strany dětských a mladistvých pachatelů, kdy použitou agresí zastírají svoji nejistotu, narůstá nekritičnost a neovladatelnost jednání.²

¹ Mühlpachr, P. Sociopatologie. 1. vyd. Brno: MU, 2008 s. 130-131

² Novotný, O., Zapletal, J., Kriminologie. 2. vy. Praha: ASPI Publishing, s.r.o., 2004 s. 380-388

2. Systém práce s delikventními dětmi mladšími patnácti let

Systém péče o delikventní děti do patnácti let věku je v naší republice tvořen soustavou institucí, které působí v rámci sociální a kriminální politiky a jejichž práva a povinnosti jsou legislativně upravena. Sociální politika zahrnuje politiku mládeže, zaměstnanosti, vzdělávání, rodinnou, zdravotní politiku atd. Dílčími systémy kriminální politiky je politika trestní a preventivní. Jedná se o systém interinstitucionální. Republikový výbor pro prevenci kriminality Ministerstva vnitra České republiky si klade jako jeden z úkolů v rámci své činnosti podporovat multidisciplinární přístup k problematice delikvence dětí, a to již na místní úrovni ve spolupráci s institucemi a organizačními články, které v této oblasti působí.

Tento systém doznal od roku 1999 významných a zásadních změn, zejména zásluhou nově přijatých zákonů, které přímo zakotvují specifický přístup k této skupině dětí. Jedná se především o zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže /dále jen zákon o soudnictví ve věcech mládeže/, zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, který je základním pramenem práva v oblasti sociálně-právní ochrany dětí. Vznik nové instituce probační a mediační služby zakotvuje zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě. Dále je nutno jmenovat zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, který upravuje podmínky práce se specifickými skupinami dětí. Samozřejmě nelze opomenout další související právní normy jako např. zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích a další.

Při práci s delikventními dětmi i mládeží se předpokládá a je nutností vysoká odbornost, specializace, informovanost a spolupráce s dalšími zúčastněnými subjekty. Dalším důležitým aspektem je možnost a potřeba realizovat nápravný proces u nezletilého delikventa ihned v případě prvních náznaků delikventního chování a pokud možno v jeho nejbližším sociálním okolí a ve spolupráci s rodinou.

Zúčastněnými subjekty v systému práce s delikventními dětmi mladšími patnácti let jsou podle resortů jednotlivých ministerstev tyto:

Resort ministerstva práce a sociálních věcí

Klíčovou roli v práci s delikventními dětmi mladšími patnácti let sehrávají orgány sociálně-právní ochrany dětí /dále jen OSPOD/, kterými jsou obecní úřady, obce s rozšířenou působností, krajské úřady, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR a Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí. Sociálně-právní ochranu dále také zajišťují obce a kraje v samostatné působnosti, komise pro sociálně-právní ochranu dětí, které jsou zřizovány v obcích s rozšířenou působností a popřípadě další právnické a fyzické osoby, které byly výkonem sociálně-právní ochrany pověřeny. Činnost OSPOD je upravena zákonem o sociálně právní ochraně dětí. Specializovanými pracovníky, prostřednictvím kterých je sociálně-právní ochrana vykonávána, jsou kurátoři pro mládež, sociální pracovníci, popř. sociální asistenti.

Resort ministerstva spravedlnosti

Do působnosti tohoto resortu spadají státní zástupci okresních a krajských státních zastupitelství, specializovaní na práci na úseku trestné činnosti páchané mládeží. Dále sem patří činnost pracovníků středisek probační a mediační služby, konkrétně v případě uložení opatření „dohled probačního úředníka“ nezletilému pachateli. Práce probačního úředníka v tomto případě by měla plnit dvě funkce. Jednak sledování a kontrolu chování dítěte, zaměřené na zajištění ochrany společnosti a snížení eventuality opakování trestné činnosti a dále také funkci odborného vedení a pomoci nezletilému pachateli s cílem zajistit, aby v budoucnu vedlo řádný život. A v neposlední řadě sem náleží činnost soudců specializovaných na práci s dětmi a mládeží – tzv. soudu pro mládež dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a také činnost soudců v řízení při nařizování ústavní a ochranné výchovy, ukládání výchovných opatření či opatření na ochranu dětí.

Resort ministerstva vnitra

Zastřešuje činnost specializovaných pracovníků Policie ČR na úseku odhalování a vyšetřování trestné činnosti dětí a mládeže, vyhledávání dětí umístěných v zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, které jsou na útěku a dále činnost v oblasti prevence. Řadíme sem i činnost obecní, městské policie, která zabezpečuje místní záležitosti veřejného pořádku.

Resort ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy

Pod tento resort náleží oblast výkonu ústavní a ochranné výchovy delikventních dětí mladších patnácti let a mládeže v zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Těmi zařízeními mám na mysli například dětské diagnostické ústavy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy. Výkon ústavní a ochranné výchovy upravuje z. č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních.

Dále je tímto ministerstvem řízena a metodicky vedena prevence sociálně patologických jevů ve školách a školských zařízeních /záškoláctví, šikana atd./ prostřednictvím metodiků prevence sociálně patologických jevů.

Školskými zařízení, poskytujícími specializované poradenství jsou pedagogicko-psychologické poradny a střediska výchovné péče /dále SVP/, které působí na úrovni sekundární prevence kriminality dětí a mládeže a dalších sociálně patologických jevů. Kromě činnosti poradenské provádějí činnost diagnostickou a terapeutickou. Tyto činnosti jsou zaměřeny na odstranění či zmírnění poruch chování dětí a mládeže.

Problém delikvence dětí a mládeže je předmětem nejrůznější odborných i veřejných diskusí, kdy se objevují více či méně proveditelné návrhy, jak problém vyřešit. Ať již se jedná o diskuse stran snížení věku trestní odpovědnosti či zřizování zařízení s přísným režimem a další.

Existují dva přístupy k řešení této problematiky, a to přístup retributivní - radikální, který směřuje k přísnému potrestání pachatele a přístup restorativní - obnovující, jehož

cílem je hledat účinné řešení a zapojit do něj nejen samotného pachatele, ale i oběť, popř. komunitu. Při tomto způsobu řešení problému nejsou aktivními prvky jen justiční a sociální orgány, ale zde se otevírá prostor pro působení další organizací a institucí, ať se jedná o školy, zdravotnická zařízení, charitativní organizace, občanská sdružení atd. Společným zájmem všech zúčastněných je, aby se pachatel, delikvent napravil, odčinil, nahradil škodu, znovu se začlenil do společnosti a pokud možno nedošlo k recidivě. Delikvent tak přestává být pouhým objektem, ale stává se participujícím subjektem systému. Tento přístup se stal základem a hlavní myšlenkou projektu „Systém včasné intervence“, kterým se zabývá následující kapitola.

2. 1 Systém včasné intervence

Zkoordinovat činnost mezi jednotlivými subjekty a zejména zrychlit vzájemnou informovanost a propojenost je základním smyslem a náplní projektu „Systém včasné intervence“ /dále jen SVI/, který vznikl z iniciativy odboru prevence kriminality Ministerstva vnitra ČR. Dalšími partnery projektu jsou Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR a Probační a mediační služba ČR. Vizi je zavedení tohoto projektu ve všech obcích s rozšířenou působností, což se postupně děje s tím, že MV ČR poskytuje dotace na realizaci tohoto projektu. Prvním městem v naší republice, kde byl tento projekt v roce 2005 realizován, je město Ostrava. V současné době SVI funguje např. ve Svitavách, Olomouci, Praze 2, Šumperku.

Základním posláním projektu je nastavení efektivní spolupráce mezi institucemi, do jejichž působnosti spadá péče o rizikové, ohrožené a delikventní děti, která směřuje k nápravě nežádoucího stavu – delikventního jednání dítěte, odstranění rizik, odstranění ohrožení dítěte apod.

Cílem SVI je vlastně zefektivnit metody práce jednotlivých článků celého systému s maximálním využitím veškerých legislativních nástrojů, které se vztahují k oblasti delikvence dětí, trestné činnosti páchané na dětech a sociálně-právní ochrany.

Hlavními subjekty systému jsou orgán sociálně-právní ochrany dětí, Policie ČR, soud, státní zastupitelství a probační a mediační služba. Spolupracujícími subjekty jsou školy a školská zařízení včetně pedagogicko-psychologických poraden, obecní /městská/ policie, lékaři a zdravotnická zařízení, nestátní neziskové organizace, zájmová sdružení občanů. Koordinace činnosti jednotlivých subjektů je dána souhlasným prohlášením statutárních zástupců zapojených institucí.

Systém vytváří prostřednictvím softwarového propojení jednotlivých subjektů jednotné informační prostředí /SVI pokrývá celé správní území města nebo správní obvod obce s rozšířenou působností/. Propojení umožňuje koordinaci činností veškerých zapojených subjektů, zvyšuje kvalitu práce a umožňuje zpětnou vazbu a kontrolu přijatých opatření a postupů.

Subjekty se mohou vzájemně informovat a usměrňovat tak, aby každý plnil jemu danou roli a nedocházelo k přenášení odpovědnosti na jiné subjekty. Tok informací mezi subjekty je buď obousměrný nebo jednosměrný.

Zastřešujícím subjektem je Řídící výbor, složený ze zástupců obce, střediska Probační a mediační služby, státního zastupitelství, okresního soudu a Policie ČR. Svým složením garantuje závaznost a prosaditelnost přijímaných opatření, doporučení, postupů.

SVI je postaven na třech pilířích. Prvním z nich je vytvoření metodické spolupráce mezi institucemi, které jsou účastníky SVI. Znamená to tvorbu podmínek pro koordinované, interdisciplinární řešení nejen delikvence dětí mezi všemi zapojenými složkami, což je předpokladem pro efektivní práci s klientem, jeho rodinou a nejbližším sociálním prostředím, komunitou. Tato část projektu je nenáročnější, protože jde o nastavení práce v celém týmu a přijetí souhlasu, týkající se akceptace cílů, zvýšení kvality a efektivity práce zúčastněných stran, změnu subjektivních postojů pracovníků ve vztahu ke spolupráci s pracovníky ostatních složek.

Praktickým nástrojem je vytvoření Týmu pro mládež. Tento je složen ze zástupců institucí, které přicházejí ze zákona do kontaktu s rizikovými a ohroženými dětmi. Tajemníkem je pracovníka střediska Probační a mediační služby, popř. jiná osoba z týmu. Tým pro mládež v pravidelných intervalech informuje o své činnosti řídicí výbor.

Druhým pilířem je vytvoření jednotného informačního prostředí, které umožní předávání, doplňování, sdílení a vyhodnocování informací mezi účastníky systému. Podmínkou je materiálně technické zabezpečení, které umožní tok informací, dále legislativní ošetření, které legalizuje sdílení informací a přístupnost resortních databází.

Třetí pilíř je tvořen konkrétními praktickými opatřeními, která formují samotný proces nápravy delikventního dítěte. Obsah pilíře je závislý na místních personálních a materiálně technických podmínkách, na iniciativě a schopnosti místně působících subjektů poskytovat doplňkové služby.

Cílovou skupinou klientů SVI jsou:

- děti, které se dopustily protiprávního jednání a jejich rodiny
- děti, u kterých byla nařízena ústavní nebo ochranná výchova a jsou na útěku ze zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy a jejich rodiny
- děti, u kterých dochází k projevům a kumulaci závažných výchovných problémů jako je záškoláctví, potulky, prostituce, zneužívání alkoholu či drog, šikana, agrese atd.
- oběti a svědci protiprávního jednání a jejich rodiny /týrané dítě, svědek domácího násilí atd./.

Strategické cíle SVI:

- snížení míry a závažnosti delikvence dětí
- snižování trestné činnosti páchané na dětech
- odklon dětských delikventů od kriminální kariéry
- rychlá a koordinovaná multidisciplinární reakce na delikventní jednání dítěte nebo jednání, které ohrožuje integritu dítěte
- posílení postavení obětí trestných činů při řešení delikvence dětí
- rychlé a bezpečné předávání informací
- realizace preventivních opatření v dané lokalitě
- vytvoření nabídky služeb pro realizaci konkrétních uložených opatření /probační programy apod./.

Primární cíl SVI:

Odklon dítěte od kriminální kariéry prostřednictvím:

- efektivní a rychlé práce s dítětem a jeho rodinou
- včasné pomoci dětem opakovaně se dostávajícím do sítě orgánů sociálně-právní ochrany dětí nebo orgánů činných v trestním řízení a jejich rodinám
- určení adekvátního postupu, který odpovídá potřebám dítěte a nevede ke stigmatizaci
- sanace rodiny /dítě zůstává v rodině, prvním cílem pomoci je stabilizovat rodinu se všemi jejími členy, neodebírat dítě, zasáhnout včas a přiměřenými prostředky/

- péče o děti dopouštějící se útěků ze zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy
- ochrany ohrožených dětí
- podpory rodin /osob odpovědných za výchovu dětí/.

Sekundární cíl SVI:

Zkvalitňování systému péče o rizikové a ohrožené děti v lokalitě, včetně realizace příslušných preventivních opatření prostřednictvím:

- koordinované spolupráce mezi institucemi a specialisty /kurátoři pro mládež, probační úředníci, Policie ČR, státní zastupitelství, soudy/
- vytváření sociálně nápravných plánů, jejich průběžné kontroly a vyhodnocování ze strany orgánu sociálně-právní ochrany dětí
- vytváření modelů a metodik řešení jednotlivých typů případů
- zvyšování odbornosti pracovníků zapojených institucí /vzdělávání/
- centralizace a vyhodnocování informací o rizikových a ohrožených dětech a péči o ně včetně přijatých opatření
- hlubší poznání charakteristik regionálních aspektů v oblasti kriminality /větší znalost prostředí, zmapování aktuálních problémů, trendů/
- adresného plánování a realizace ověřených postupů a preventivních aktivit v lokalitě na základě získaných dat
- zefektivnění administrativních úkonů zúčastněných subjektů.

Zásady práce SVI:

- rychlá a efektivní práce s delikventním, ohroženým dítětem
- pokud možno co nejúplněji stanovit příčiny vzniklého problému
- náprava způsobené škody, vyrovnání pachatele s obětí
- určení odpovědnosti zákonných zástupců dítěte či osob odpovědných za výchovu
- stanovení odpovědnosti dítěte /dítě však musí porozumět důsledkům, které způsobilo svým jednáním, musí být schopno si uvědomit svou vinu, následky/
- vytvoření a postup podle sociálně-nápravného plánu, který musí být vytvořen individuálně s ohledem na konkrétní podmínky a osobnost dítěte/ není založen zcela na dobrovolnosti – má donucovací charakter/.

Pokud jej dítěte dobrovolně a úspěšně absolvuje, získá určité výhody a to jej může motivovat dál, pokud ne, zvolí se pro dítě méně výhodná alternativa.

2.2 Vývoj kriminality nezletilých dětí v České republice

Během posledních desetiletí se kriminalita stala v řadě rozvinutých zemí masovým sociálně patologickým jevem. Koncentruje se především do velkoměstských aglomerací, kde je větší migrace obyvatel a anonymita, do oblastí s vysokou mírou nezaměstnanosti. Kriminalita narůstá co do počtu trestných činů, rozvíjí se pouliční kriminalita, trestná činnost spojená s drogami a jinými návykovými látkami, násilná trestná činnost, zvyšuje se brutalita a bezohlednost.

Mezi pachateli téměř všech druhů trestných činů dlouhodobě narůstá počet dětských a mladistvých pachatelů. Naše země není výjimkou a do uvedeného kontextu zapadá.¹

Je obecně známým faktem, že po roce 1989 došlo v České republice k nárůstu nápadu trestné činnosti. Z poměrně stabilní úrovně počtu evidovaných trestných činů v letech 1986-1989, který činil kolem 120 000 trestných činů, došlo v roce 1990 téměř ke zdvojnásobení tohoto počtu na 216 852 trestných činů. Vzdávající trend pokračoval a v roce 1997 došlo v naší zemi vůbec k nevyššímu počtu spáchaných trestných činů, kdy hodnota přesáhla míru 400 000 trestných činů.

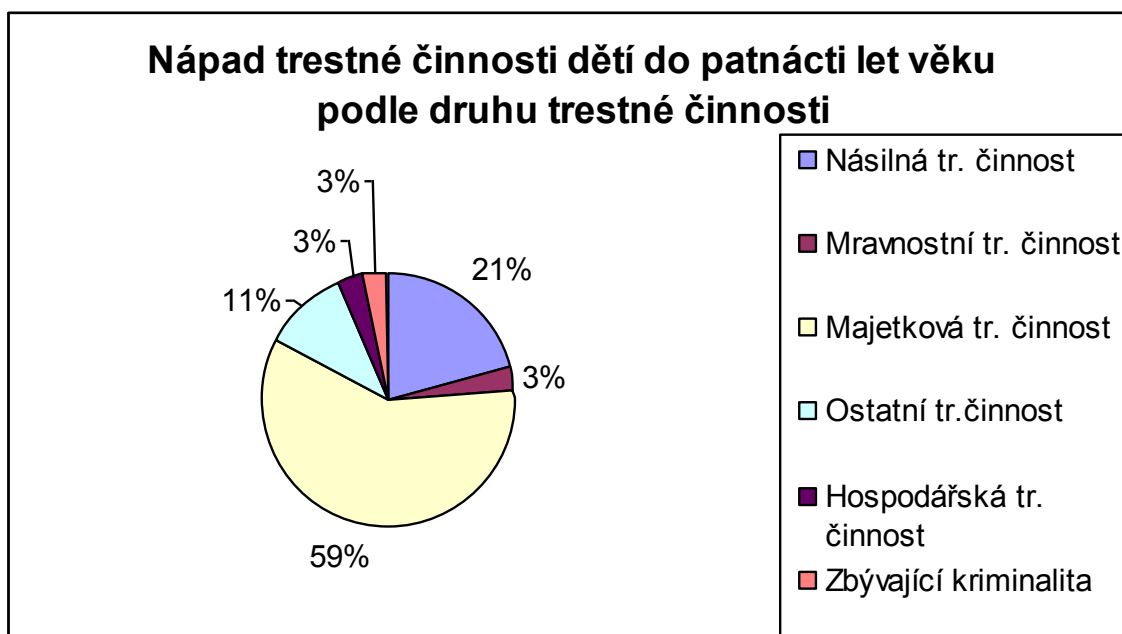
Počet delikventních dětí do patnácti let věku, které se dopustily činu, který by jinak byl trestným činem, se pohyboval v osmdesátých letech okolo hodnoty 4000 trestných činů za rok. V devadesátých letech došlo k podstatnému vzestupu počtu nezletilých a mladistvých pachatelů na více než dvojnásobek. Tento stav kulminoval v roce 1996, kdy počet pachatelů ve věku mladším osmnácti let dosáhl hodnoty 23 000. Za posledních dvacet let se zvýšil počet vyšetřovaných mladistvých trojnásobně a počet vyšetřovaných dětí do patnácti let tři a půl násobně. Od počátku roku 1990 vzrostl počet dětských pachatelů ve věku do patnácti let o 160%.

¹ <http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/vyvoj.html>

Tabulka 1 Nápad trestné činnosti dětí do patnácti let věku podle druhu trestné činnosti

	2004	2005	2006	2007	2008
Násilná trestná činnost	705	581	544	498	32
Mravnostní trestná činnost	92	104	74	86	4
Majetková trestná činnost	1953	1786	1820	1457	62
Ostatní trestná činnost	359	434	407	386	25
Hospodářská trestná činnost	110	100	101	57	6
Zbývající kriminality	100	81	144	226	9

Zdroj:www.mvcr.cz

Pro vysvětlení do ostatní trestné činnosti řadíme např. požáry, nedovolené ozbrojování, maření výkonu úředního rozhodnutí, sprejerství, šíření toxikomanie. Mezi hospodářskou trestnou činností patří např. neoprávněné držení platební karty, porušení autorského práva. Co se týče zbývající kriminality, tak ta zahrnuje trestné činy jako např. podpora a propagace hnutí, šíření poplašné zprávy, silniční dopravní nehody – nedbalostní aj.

Z výše uvedeného grafu je patrné, že ve struktuře trestných činů u dětí mladších patnácti let vysoce převažuje majetková trestná činnost – 59%, za ní následuje násilná trestná činnost – alarmujících 21%.

Věková kategorie pachatelů do patnácti let se nejčastěji dopouští trestných činů krádeže, dále poškozování cizí věci, porušování domovní svobody, ublížení na zdraví, trestného činu vydírání, výtržnictví, loupeže a pohlavního zneužívání.

Trestná činnost dětí a mladistvých se objevuje především ve velkých městech, ve vesnických lokalitách se vyskytuje významně méně. Pro motivaci trestné činnosti této kategorie pachatelů je typické, že se jedná o důsledek jejich nezralosti, kdy sami nejsou mnohdy schopni vysvětlit důvody a pohnutky svého konání. Příčiny jsou nejrůznější, a to od snahy vyrovnat se svým vrstevníkům přes konzumní způsob života, neúcty k majetku zejména ostatních lidí až po nechuť dodržovat normy. Násilná trestná činnost je charakterizována neúctou k životu a zdraví, motivována demonstrací síly, odvahy, snaha upoutat pozornost kamarádů, „stát se zajímavým“. Pokud se jedná o trestné činy loupeže, tak jsou namířeny proti fyzicky slabším a bezmocným jedincům jako jsou staří lidé, mladší děti, osoby pod vlivem alkoholu. Pokud je obětí zdravý dospělý člověk, je trestný čin loupeže proveden skupinou pachatelů. Motivací pro páchaní trestného činu např. drogového charakteru je touha po vyzkoušení něčeho nového, poznat nepoznané, imponovat skupině.¹

Policejní statistiky uvádějí jako nejčastější typy kriminálního chování dětí tyto:

- vloupání do objektů
- ostatní majetková trestná činnost

¹ Chmelík, J. Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži. 2. vyd. Praha: PA ČR, 1998, s. 12-13

- krádeže věcí z aut
- vloupání do chat
- vloupání do bytů
- krádeže jízdních kol
- krádeže v bytech.

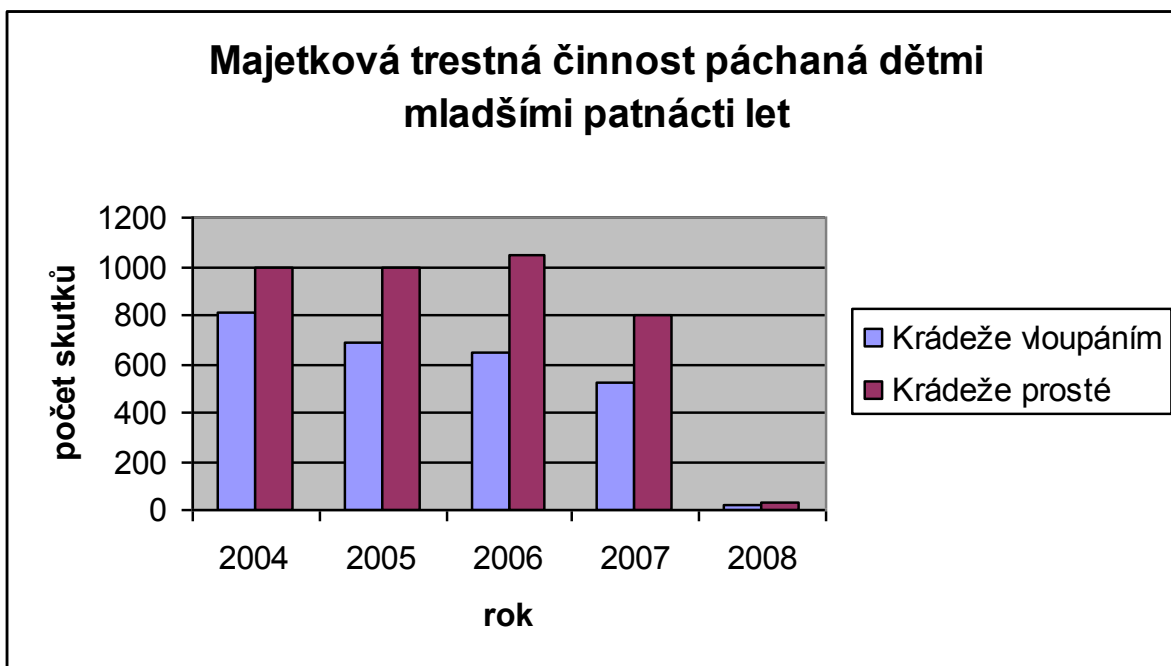
Z výše uvedených údajů je patrné, že u delikventních dětí mladších patnácti let převažuje majetková trestná činnost nad ostatními druhy. Objevují se nové druhy kriminality dětí a mládeže - kriminalita spojená s patologickým hráčstvím, dětskou prostitucí, zneužíváním drog a jiných návykových látek, častěji se také objevuje relativně nový jev - vytváření delikventních gangů, part, popř. extremistických skupin.¹

Tabulka 2 Majetková trestná činnost páchaná dětmi mladšími patnácti let

	2004	2005	2006	2007	2008
krádeže vloupáním	808	683	642	526	21
krádeže prosté	994	999	1044	800	30
majetkové činy celkem	1953	1786	1820	1457	62

Zdroj:www.mvcr.cz

¹ Matoušek, O., Kroftová, A. Mládež a delikvence. 1. vyd. Praha: Portál, 1998 s. 149-150

Výše uvedená tabulka a následný graf přehledně zobrazují a srovnávají nejčastější druhy majetkové trestné činnosti páchané dětmi mladšími patnácti let v letech 2004 - 2008 v České republice. Z uvedeného zcela jednoznačně vyplývá, že největší podíl na majetkové trestné činnosti tvoří krádeže prosté a za nimi následují krádeže vloupáním. Zdrojem byly statistiky druhů trestných činů Ministerstva vnitra České republiky.

2.3 Exkurz do historie

Do 19. století bylo s mladými pachateli zacházeno stejně jako s pachateli dospělými. Normy chování dospělých se používaly i ve vztahu k dětem, které tak podléhaly stejným trestním sankcím a byly vězněny ve stejných ústavech jako dospělí pachatelé.

Od 19. století se pod vlivem osvícenců a renesančních evropských pedagogů /mimo jiných i J. A. Komenského/ začalo uznávat, že normy chování dospělých nelze uplatňovat na děti, zejména z důvodu rozdílné mravní a rozumové vyspělosti. A od té doby platí obecné uznání, že míra trestní odpovědnosti nemá být stejná u dospělých a dětí, resp. mladistvých, i když se dopustili stejného trestného činu. Nově bylo chápáno, že je tedy nezbytné jiné zacházení a sankcionování nezletilých a zletilých pachatelů. V trestní spravedlnosti začal být preferovaný výchovný cíl před ochranou společnosti. Výchova se stala prioritou i pro další následně vzniklé modely zacházení a práce s delikventní mládeží, a to model sociálně-opatrovnický a model justiční.

Koncept sociálně-opatrovnického modelu vycházel z toho, že kriminalita dětí a mladistvých souvisí se sociálními, psychickými, ekonomickými a jinými problémy dítěte a tudíž zásah státu v podobě trestu problém nevyřeší. Model dával prostor pro neformální postup mimo oblast trestní justice. Rozhodování o druhu a způsobu výchovného působení byl především na sociálních pracovnících a policistech.

Druhý model - justiční, chápe trestnou činnost mladistvého jako jeho individuální volbu a tak jej volá k odpovědnosti. Jednání mladistvého musí být řádně vyšetřeno a projednáno v rámci trestního řízení. Oba modely předpokládaly vyjmutí problematiky delikventní mládeže z obecných trestněprávních předpisů, které se používaly vůči dospělým pachatelům. Oba modely předpokládaly zřízení zvláštních soudů pro mládež, které by měly pravomoci jako v rovině trestněprávní, tak v rovině civilněprávní.

Česká republika převzala při svém vzniku v roce 1918 právo Rakouska-Uherska. V Čechách a na Moravě i nadále platil trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích z roku 1852, kdy jeho součástí bylo trestní právo mládeže, které obsahovalo jen několik málo hmotných a procesních ustanovení. V úpravě nebyly v podstatě rozdíly mezi dospělým pachatelem a mladistvým.

Trestní odpovědnost byla stanovena od deseti let věku a ustanovení zákona neukládalo soudcům zjišťovat poměry mladistvého, příčiny jeho trestné činnosti a hledání způsobů nápravy. Zákon pracoval se třemi kategoriemi mládeže: děťmi /do 10 let věku/, nedospělými /10 - 14 let věku/ a mladistvými /od dovršení 14 let do 20/.

Co se týče trestu uvěznění, tak nedospělým mohl být uložen v délce jednoho dne až šesti měsíců. Tento trest nedospělci vykonávali na oddělených místech v soudních věznicích, ale i v polepšovnicích, výchovnicích, útulcích dobročinných společností. Osoby starší čtrnácti let byly odpovědné v plném rozsahu. U osob mladších dvaceti let nebylo možno uložit trest smrti a doživotního žaláře, ale pouze trest těžkého žaláře.

Slovensko a Podkarpatská Rus převzaly reformní uherská ustanovení o zvláštním trestním právu mládeže a zřízení soudů mládeže a úpravě řízení před těmito soudy. Tato problematika byla ještě upravena formou ministerských nařízení /ochranná výchova, výkon trestu na svobodě/. Trestně odpovědný byl každý člověk od dvanácti let věku, nicméně do osmnáctého roku věku byla trestní odpovědnost relativní, tzn. závislá na duševní a morální vyspělosti. Soudnictví nad mládeží bylo vykonáváno soudy pro mládež, které byly zřízeny při některých okresních soudech a rozhodoval samosoudce. Zvláštní senáty pro mládež fungovaly jako odvolací soudy a rozhodovaly o těžkých zločinech, kterých se dopustili mladiství.

Reformní snažení v České republice několik let po jejím vzniku vyústilo ve 30. letech 20. století přijetím společné právní úpravy pro celou republiku. Důvodem bylo jednak sjednocení obou právních úprav, ale také prudký nárůst kriminality po skončení 1. světové války.¹

Nová právní úprava nahradila roztržštěná ustanovení rakousko-uherských zákonů, ale zároveň se stala nejprogresivnější ve světě. Přijatá právní úprava byla na tu dobu dokonalejším dílem, než pozdější úprava, která přetrvala do roku 2003.²

O naléhavosti řešení problému trestního práva mládeže svědčí i ten fakt, že i v době první světové války, kdy byly řešeny důležitější otázky a problémy, vláda předložila v roce 1917 říšské radě osnovu tohoto zákona. „Mravní úpadek a ohrožení mládeže dosáhly tehdy za doby válečné již takového stupně, že ti, kdo si správně uvědomovali,

¹ Zoubková a kol. Kriminální mládeže. 1. vyd. Praha: PA ČR 2001 s. 62-63

² Zoubková a kol. Kriminální mládeže. 1. vyd. Praha: PA ČR 2001 s. 63

že budoucnost státu spočívá v jeho mládeži, právem se lekali této budoucnosti při pomyslení na to, jaká to vyrostě ze zanedbané mládeže generace. A stoupající kriminalita těch, jejichž mládí právě spadá do doby válečné, zjevy zločinců ve stáří do dvaceti do třiceti let, nad jejichž činy žasne přítomná doba, potvrzují oprávněnost těchto obav.“¹

Vznikem zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží byl vytvořen samostatný systém trestní justice nad mládeží na podkladě justičního modelu.

Hlavní myšlenkou této právní normy bylo „co nejméně trestat, co nejvíce vychovávat a je-li nutné trestat, pak i trestem vychovávat a polepšovat“. Kromě toho, že zákon preferoval výchovná opatření před represivními, obsahoval i řadu dalších, na tu dobu progresivních, prvků - trestné činy mládeže byly posuzovány mírněji a odchylně od trestných činů dospělých pachatelů, byl upraven speciální proces odpovídající věku mladistvého, obsahoval značný výběr opatření, která měla vést nápravě mladistvého, zahrnoval součinnost pracovníků sociální péče mládeže atd.^{2/}

V souvislosti s existencí a fungováním zákona o trestním soudnictví nad mládeží vzniklo např. vládní nařízení ze dne 11. prosince 1931 č. 195 Sbírky zákonů a nařízení, které obsahovalo ustanovení o soudech mládeže, dozorčí radě polepšoven a samostatných odděleních mladistvých ve věznicích, součinnosti soudů poručenských, o součinnosti jiných soudů a úřadů, o součinnosti veřejných škol, o součinnosti pomocných zařízení pro soudní péči o mládež, o dodatných rozhodováních o ochranných opatřeních, o řemeslné výuce ve výchovných a polepšovnicích, o evidenci a statistice provinilců a ochranných opatřeních. Další právní normou, vztahující se k zákonu o trestním soudnictví nad mládeží byl výnos ministerstva spravedlnosti z 1. července 1931 č. 23.377/31 o umístění soudů mládeže. Dále potom např. výnos ministerstva spravedlnosti ze dne 10. září 1931, č. 39.812. č. 19 Věstníku o rejstřících, záznamech a výkazech v trestních věcech mládeže, výnos ministerstva spravedlnosti ze dne 1. září 1931, č. 37.775. č. 18 Věstníku, jímž se ustanovuje, ve kterých ústavech a věznicích se vykonávají tresty zavření, výnos ministerstva spravedlnosti ze dne 11. září 1931 č. 41209/31 o výkonu trestu zavření, který obsahoval ustanovení

¹ Miříčka, A. O trestním soudnictví nad mládeží. Praha: Československý kompas, 1932 s.3

² Zoubková a kol. Kriminalita mládeže. 1. vyd. Praha: PA ČR 2001 s.63-64

o ústavech, orgánech, výkonu trestu zavření, zařazení do tzv. kázeňské třídy, měsíční klasifikace vězňů, postup v kázeňských třídách, vyloučení z ústavu.

Zákon o trestním soudnictví nad mládeží obsahoval ustanovení o nedospělých osobách, kterými byly děti do čtrnáctého roku věku a mladistvých /14 - 18 let věku/. Zletilosti nabýval člověk dovršením jedenadvacátého roku života, trestní odpovědnost nastupovala dovršením čtrnáctého roku věku. Počátek trestní odpovědnosti byl relativní, tzn. že bylo možno přihlídnout k aktuálnímu stupni vývoje mladistvého. Zákon nabízel možnost kombinovat ze širokého okruhu trestních sankcí a výchovných opatření, nebo existovala možnost upustit od potrestání. Bylo možno nařídit tzv. ochranný dozor, omezení ve způsobu života mladistvého, popř. také uložit ochrannou výchovu v případě, když nebylo možné, aby další péči a výchovu o mladistvého zajišťovala rodina. Pokud se nedospělec starší dvanácti let věku dopustil činu, za který bylo možno dospělému pachateli uložit trest smrti nebo těžkého žaláře, mohl mu poručenský soud nařídit ochrannou výchovu či umístění v léčebném ústavu. Ochranná výchova byla vykonávána ve výchovně nebo jiné rodině, mohla být přeměněna na ochranný dozor či naopak a tato opatření trvala tak dlouho, dokud nesplnila svůj účel, maximálně do 21 roku věku.

Co se týče např. délky trestů, tak dolní i horní hranice byly sníženy na 1 a 5 roků, dále se dbalo na to, aby uvěznění mladiství byli zaměstnáváni s ohledem na jejich budoucí povolání, pozornost byla věnována jejich výchově a tělesnému rozvoji. Výkon trestu probíhal odděleně od ostatních dospělých vězňů.

O trestné činnosti mládeže rozhodovaly specializované soudy. Při okresních soudech byly zřízeny soudy pro mládež. Speciálně pro toto řízení byli ustanoveni soudci mládeže, kteří vykonávali agendu i soudců poručenských, pokud tato agenda byla u toho kterého soudu vedena. Zákon přesně stanovil, jaké sankce mohl uložit poručenský soudce /léčebná opatření, napomenutí osob, které byly odpovědny za výchovu nedospělce či mladistvého/ a jaké soudce trestní.

U krajského soudu rozhodoval v prvoinstančním i odvolacím řízení senát mládeže. Celé řízení bylo zjednodušeno, kdy k obžalobě stačil návrh žalobce mládeže, který obsahoval označení činu.

Stejně tak i na státních zastupitelstvích byli ustanoveni pracovníci na problematiku mládeže - žalobci mládeže. Ti měli za úkol již v přípravném řízení shromáždit dostatečný materiál, který se týkal posouzení viny i skutečností, které měly podstatný vliv na rozhodnutí o uložení určitého opatření, ať již trestního či výchovného.

Trestní soud byl povinen vyžádat si zprávu od soudu poručenského nebo od tzv. pomocných zařízení pro soudní péči, kterými byly Úřadovny a Okresní péče. V zákonu byla uložena povinnost pro ministerstvo sociální péče a ministerstvo spravedlnosti zabezpečit součinnost těchto pomocných zařízení se soudy pro mládež. Tato pomocná zařízení měla určitá procesní oprávnění, která spočívala např. v tom, že jim soudem byla svěřena obhajoba mladistvého při hlavním líčení, dále tato pomocná zařízení byla využívána při výkonu ochranného dozoru či ochranné výchovy, která probíhala v rodině.

Výše uvedený zákon byl zrušen trestním zákonem č. 86/1950 bez adekvátní náhrady. Velmi zredukovaná ustanovení o trestání mladistvých pachatelů byla včleněna od obecné trestněprávní úpravy. Byla sice posunuta hranice trestní odpovědnosti na patnáctý rok věku, nicméně byla to hranice absolutní. V návaznosti na zánik právní normy byly zrušeny i soudy mládeže a úřadovny a došlo k oddělení agendy trestních od civilních ve věcech, které se týkaly nezletilých dětí.¹

Tento stav nebyl změněn ani rekodifikací trestních kodexů, ke které došlo v roce 1961 a přetrval do konce roku 2003.

¹ Zoubková a kol. Kriminalita mládeže. 1. vyd. Praha: PA ČR 2001 s. 64-65

2.4 Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže

Důvodem reformy soudnictví ve věcech mládeže a vzniku nové právní normy byl zásadní nedostatek platné právní úpravy trestního postihu mladistvých pachatelů, zejména nedostatečná diferenciací jejich trestní odpovědnosti, která nepřihlížela k jinému původu, povaze a projevům a zvláštnostem jimi spáchané trestné činnosti a k věkovému specifiku dětí a mladistvých.

Dosavadní hmotněprávní i procesní úprava byly původně koncipovány pouze jako výjimky z obecné úpravy a v jejím rámci byly zakotveny pouze ve formě samostatných oddílů trestního zákona a trestního řádu a z větší části se týkala mladistvých. Způsob práce s nezletilými dětmi do patnácti let věku, coby pachatelé činů jinak trestných, nebyl zakotven v žádné právní úpravě.

Do 1. 1. 2004 byla praxe taková, že orgán policie odložil trestní stíhání dětského pachatele pro nedostatek věku. Dále pak záleželo na svědomitosti policie, zda zaslala usnesení o odložení trestního stíhání příslušnému orgánu sociálně-právní ochrany dětí, který s dítětem a jeho zákonnými zástupci věc projednal, založil spisovou dokumentaci a v případě potřeby s rodinou a zejména nezletilým dítětem pracoval i nadále. Je faktem, že takto určitá část těchto dětí zůstávala „skryta“.

V případě závažných či opakovaných výchovných problémů včetně páchaní kriminálních deliktů u dítěte mladšího patnácti let věku bylo možno uložit /a je možné i dnes/ výchovná opatření dle zákona o rodině a zákona o sociálně-právní ochraně dětí, kterými je napomenutí nezletilce vhodným způsobem, stanovení dohledu nad nezletilým a uložení omezení nezletilému dítěti. Tato opatření může uložit jak orgán sociálně-právní ochrany, tak soud. Další opatření se týkají omezení rodičovské odpovědnosti a ta může uložit pouze soud. Posledním a nejzávažnějším opatřením je institut ústavní výchovy, který nejzásadněji zasahuje do života celé rodiny a hlavně dítěte a o jehož uložení rozhoduje výhradně soud.

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže v platném znění /dále jen zákon o soudnictví ve věcech mládeže/ je

novou právní normou, která nabyla účinnosti dne 1. 1. 2004.

Právní norma prioritně deklaruje výchovný účel, zájem na ochraně mládeže před škodlivými vlivy, zájem na vytvoření podmínek pro jejich zdravý sociální a duševní rozvoj, na obnově jejich narušených sociálních vztahů a dosažení toho, aby v budoucnu bylo co nejvíce omezeno páčání protiprávních činů. Zajímavostí je, že z původního návrhu zákona byl nakonec vypuštěn nový institut ochranné rodinné výchovy a věková kategorie mladých dospělých /18 - 21 let/.

Inspirací a předlohou pro tvůrce tohoto zákona byl zcela jednoznačně zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží, které ve své době patřil k velmi moderní a progresivní právní normě.

Zatímco trestní normy pro dospělé pachatele jsou orientovány spíše do minulosti k okolnostem spáchání trestného činu, zákon o soudnictví ve věcech mládeže se zaměřuje na budoucnost, na předcházení recidivě, uplatňují se zde prvky tzv. restorativní justice /obnovující spravedlnosti/, kdy prvořadným cílem je obnova mezilidských a sociálních vztahů poškozených deliktem. Proto např. v terminologii není pro právní následek používán pojem trest, ale opatření /ochranná, výchovná, trestní opatření u mladistvých, opatření u dětí mladších patnácti let/.

Význam zákona tkví v tom, že jako jediná právní norma po mnoha letech je normou speciální v oblasti řešení delikvence dětí mladších patnácti let. Taxativně vymezuje opatření, která může soud pro mládež uložit. Při výkonu těchto opatření jsou do procesu zapojeny další subjekty jako Probační a mediační služba, střediska výchovné péče, zařízení pro výkon ochranné výchovy a tím došlo, ve srovnání s dobou před účinností tohoto zákona, k nárůstu dalších možností působení na tyto děti. Už jen ten fakt, že s dítětem je věc projednávána u soudu má ve většině případů zcela nepochybně pro dítě především preventivní význam. Dítě se zpravidla musí dostavit společně se zákonnými zástupci k soudu, má možnost se s tímto prostředím seznámit. Před uložením opatření soudce zpravidla nařídí vypracování pedagogicko-psychologického posudku, ve kterém je po provedeném vyšetření dítěte navrženo adekvátní opatření.

Podmínkou je, aby pracovníci zúčastněných institucí /okresní státní zástupce, úředník Probační a mediační služby, soudce/ prošli zvláštní přípravou pro práci a zacházení s touto skupinou dětí a mládeže.

Další specifika zákona tkví např. v používání určité specifické terminologie odlišné od terminologie, která je používána v trestním stíhání dospělých pachatelů. Dále spočívají v pevném vymezení účastníků řízení, v povinnosti ustanovení opatrovníka dítěti, v povinnosti zachovávaní mlčenlivosti ze strany zúčastněných. Řízení před soudem se koná s vyloučením veřejnosti, ale vždy je povolena účast pracovníkům probační a mediační služby. Řízení před soudem pro mládež není trestním, ale civilním řízením a koná se s vyloučením veřejnosti, vždy je povolena účast pracovníkům probační a mediační služby.

Ustanovení obsahující právní úpravu řízení ve věcech dětí mladších patnácti let, které se dopustily činu jinak trestného, jsou obsaženy v hlavě třetí, ustanovení § 89 - 96. Tato platná právní úprava je plně v souladu s mezinárodními smlouvami, kterými je Česká republika vázána, zejména pak s Úmluvou o právech dítěte.

Dle uvedeného zákona /ustanovení § 89/ je vznik trestní odpovědnosti spojen s dovršením patnáctého roku věku. Věková hranice trestní odpovědnosti je vymezena tak, že před dosažením patnáctého roku věku jsou děti nezpůsobilé porušit trestní právo, nejsou trestně odpovědné, a tedy nemohou být za případné spáchání protiprávního jednání postižitelné v trestněprávní rovině. Dověšení této hranice se považuje za věk, kdy dítě dosáhlo takového stupně mravní a rozumové vyspělosti, že je za obecných okolností schopno uvědomit si protiprávnost svého počínání. Jedná se o tzv. relativní trestní odpovědnost, která je podmíněna dostatečnou rozumovou a mravní vyspělostí mladistvého pachatele, která je vázána na proces jeho sociálního zrání. Spodní věková hranice není zákonem přesně stanovena a záleží na povaze spáchaného činu jinak trestného a na duševní a mravní vyspělosti pachatele. Příslušný soud musí při samotném jednání sám posoudit, zda dítě bylo schopno samo pochopit podstatu a závažnost spáchaného činu, zda si bylo vědomo negativních následků pro poškozeného a společnost. V praxi se za přijímanou spodní věkovou hranici považuje hranice dvanácti let, kdy je dítě obvykle schopno se samo vyjádřit.

Čin jinak trestný podle uvedeného zákona je čin, který je beztrestný pro nedostatek znaků pachatele, konkrétně jeho věku či nízké rozumové a mravní vyspělosti. Zákon sice nespécifikuje požadovaný stupeň společenské nebezpečnosti, nicméně lze usoudit, že musí jít o čin minimálně vyšší než malé společenské nebezpečnosti.

Podle dikce zákona by mělo jít o činy obecně závažnější, než jsou ty, za které je možno stíhat mladistvé. Je třeba se vyvarovat, aby dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže byly soudem projednávány činy, které jsou spíše dětskými výstřelky či klukovinami

a jejichž projednání by mohlo dítě do budoucna poznamenat negativním stigmatem.

Komplexní a soustavné řešení problematiky delikvence nezletilých dětí není možné bez souhrnného začlenění všech společenských hledisek. V řadě případů je nezbytné, aby bylo působeno i na neblíží sociální okolí pachatele mladšího patnácti let věku. Zde je otevřen široký prostor pro využití ustanovení zákonů o rodině a sociálně-právní ochraně dětí. Přijatá opatření dle těchto právních norem sice probíhají v rámci opatrovnického řízení, nicméně soud pro mládež je o výsledku takového řízení informován.

Na jiné protiprávní činy, než činy jinak trestné, se použije obecně závazný právní předpis, kterým je v tomto případě Občanský zákoník. Upravuje podmínky tzv. „deliktní způsobilosti“ dítěte, dále odpovědnost za zanedbání náležitého dohledu odpovědné osoby atd. Co se deliktní způsobilosti týče, tak vychází z předpokladu, že „nezletilé dítě buď deliktní způsobilost má, a potom nese odpovědnost za škodu buď samo nebo solidárně s jinými subjekty, nebo deliktní způsobilost nemá, a potom odpovědnost za způsobenou škodu nesou osoby, které nad dítětem měly povinnost vykonávat dohled. Obecným předpokladem občanskoprávní odpovědnosti nezletilých dětí je jednak schopnost ovládnout své jednání a posoudit jeho následky, zahrnující schopnost rozpoznat protiprávnost úkonu a zhodnotit jeho důsledky /intelektuální stránka/, jednak schopnost vůle rozhodnout se pro určité jednání nebo od určitého jednání upustit /volní stránka/. Pouze v tom případě, že jsou zároveň splněny oba předpoklady, lze na straně nezletilých dětí hovořit o způsobilosti k zaviněnému protiprávnímu úkonu, tzv. deliktní způsobilosti. Předpoklad volní a intelektuální stránky jednání musí být naplněn současně....stačí nedostatek jedné z nich proto, aby byl vysloven závěr, že nezletilé dítě za protiprávní čin neodpovídá.“¹

Řízení před soudem /ust. § 90/ je zahájeno návrhem příslušného okresního státního zastupitelství na uložení opatření, popř. usnesením soudu pro mládež o zahájení řízení. K podání návrhu je ze zákona oprávněno pouze okresní státní zastupitelství.

¹ Šámal, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže komentář. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2004, s. 796

Smyslem zákona je, aby řízení bylo zahájeno a proběhlo co možná nejrychleji. Zcela vyloučeno je konání společného řízení proti mladistvému a dítěti mladšímu patnácti let.

Řízení před soudem je upraveno v občanském soudním řádu – jedná se o nesporné řízení ve věcech péče o nezletilé. Jde tedy o občanskoprávní řízení, nikoli trestní. V prvním stupni ve věci rozhoduje místně příslušný soud pro mládež /který je zřízen při okresních soudech/. Místně příslušným je ten soud pro mládež, v jehož obvodu má nezletilé dítě na základě dohody rodičů, rozhodnutí soudu či jiných skutečností své bydliště. Příslušnost okresního státního zastupitelství je dána místem bydliště dítěte, popř. místem, kde se nezletilé dítě zdržuje. Pokud taková místa nelze zjistit, řídí se příslušnost místem, kde byl čin jinak trestný páčán, popř. kde vyšel najevo. Pokud je pachatelem dítě, které je umístěno v zařízení pro výkon ústavní výchovy, je příslušným okresním zastupitelstvem to, v jehož obvodu má sídlo zařízení pro výkon ústavní výchovy.

Dle ust. § 2 písm. g je soudem pro mládež zvláštní senát anebo v zákonem stanovených případech předseda takového senátu nebo samosoudce příslušného okresního, krajského, vrchního a Nejvyššího soudu.

Účastníky řízení dle ust. § 91 uvedeného zákona jsou nezletilé dítě, příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí /orgán obce s rozšířenou působností/, zákonní zástupci dítěte, případně osoby, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy nebo jiné obdobné péče, okresní státní zastupitelství, popř. další osoby, o jejichž právech a povinnostech má být v řízení jednáno a opatrovník nezletilého dítěte. S ohledem na nedostatek procesní způsobilosti dítěte, musí být toto v řízení vždy zastoupeno. Opatrovníkem je výhradně advokát, který poskytuje odbornou právní pomoc ve prospěch dítěte. Soud při řízení také rozhoduje dle ust. § 95 o poskytnutí odměny za poskytnuté právní služby advokátům, kteří vykonávají opatrovníka nezletilému dítěti. Povinnost uhradit tyto náklady nese stát, v odůvodněných případech může soud uložit úhradu těchto nákladů zákonným zástupcům dítěte či osobám, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy nebo jiné obdobné péče.

Činnost orgánu-sociálně právní ochrany spočívá ve vypracování zprávy o poměrech nezletilého dítěte, které předchází osobní kontakt s dítětem a jeho zákonnými zástupci. Podklady pro vypracování zprávy o poměrech dítěte tvoří již uváděný pohovor s nezletilcem, kde je mimo jiné zjišťován i jeho názor na celou věc, dále zpráva školy

o prospěchu a chování dítěte, popř. zpráva z místa bydliště dítěte a jeho rodiny. Dalšími podklady mohou být závěrečné zprávy zdravotnických či výchovných zařízení, kam dítě dochází ať již na ambulantní konzultace či pobytovou terapii /jedná se o ordinace dětských klinických psychologů, psychiatrů, pobyt ve středisku výchovné péče apod./.

Zpráva je zpravidla poskytována již orgánu policie při odkládání věci pro nedostatek věku pachatele s tím, že k jednání soudu pro mládež je zpráva aktualizována.

Jedním ze specifíků tohoto zákona v řízení ve věcech dětí mladších patnácti let je, že nezletilé dítě nemusí být vždy vyslechnuto, pokud je jinak spolehlivě prokázáno, že čin jinak trestný byl spáchán a že se jej dopustilo. Názor dítěte ve věci ale musí být zjištěn vždy. Při výslechu dítěte před soudem pro mládež musí soudce postupovat s přihlédnutím k jeho věku, popř. může upustit od provedení výslechu, když postačí jiné důkazy pro objasnění rozhodných skutečností a okolností a když by dítě s ohledem na svůj věk či rozumové schopnosti vůbec nepochopilo smysl probíhajícího řízení a bylo tímto traumatizováno. Názor nezletilého dítěte může soud pro mládež zjistit nejen přímým výslechem nezletilce, ale i prostřednictvím jeho zástupce, nebo prostřednictvím orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

Pokud soud nerozhodne jinak, konají se jednání u soudu s vyloučením veřejnosti. Účast na jednání soudu je vždy umožněna pracovníkům Probační a mediační služby, dále tlumočnickům, znalcům, svědkům a příbuzným v pokolení přímém, poškozenému a jeho zmocněnci, zástupci školy nebo výchovného zařízení, pokud je nezletilé dítě umístěno v zařízení pro výkon ústavní výchovy. Všichni přítomní jsou povinni zachovávat mlčenlivost. V případě nedodržení lze toto sankcionovat jako přestupek na úseku soudnictví mládeže, za nějž lze uložit pokutu až do výše 50 000 Kč dle zákona o přestupcích. Tato specifika jsou dána potřebou chránit nezletilé děti před negativními vlivy probíhajícího řízení a jednat s nimi způsobem, který odpovídá jejich rozumové a mravní vyspělosti.

Výsledky řízení o uložení opatření dítěti mladšímu patnácti let, které se dopustilo činu jinak trestného, mohou být uveřejněny ve sdělovacích prostředcích po právní moci rozhodnutí, kterým je řízení ukončeno a pouze bez uvedení jména a příjmení dítěte. Tato možnost nastává pouze v odůvodněných případech, které nejsou blíže specifikovány, záleží tak na úvaze soudu. O odůvodněný případ by mohlo dle výkladu

zákona jít v případě zvláště závažného protispolečenského jednání, kdy nad ochranou dítěte převáží zájem na informování veřejnosti s výchovným a preventivním působením.

V souladu s ust. § 96 zákona, pokud tento zákon nestanoví jinak, postupuje soud pro mládež dle předpisů upravující občanské soudní řízení. Dalším specifickým prvkem je, že v řízení soud pro mládež v první fázi posuzuje, prokazuje, zda se dítě činu jinak trestného dopustilo, ve druhé fázi se potom rozhoduje o užití a uložení adekvátního opatření. Řízení ve věcech mládeže je řízením samosoudcovským /viz ust. § 4 soudnictví ve věcech mladistvých a ve věcech posuzování činů jinak trestných spáchaných dětmi mladšími patnácti let vykonávají soudy pro mládež/.

Pokud se nezletilé dítě mladší patnáct let věku dopustí činu jinak trestného, může mu soud zpravidla na základě výsledků předchozího pedagogicko-psychologického vyšetření uložit tato opatření, taxativně vymezená v ust. § 93 uváděného zákona, a to dohled probačního úředníka nebo zařazení do terapeutického, psychologického či jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče nebo ochrannou výchovu.

Ochrannou výchovu je možno obligatorně uložit v případě, že dítě spáchá čin, za nějž by dle trestního zákona bylo možno uložit výjimečný trest a které v době spáchání činu dovršilo dvanáctý rok věku a je mladší patnácti let. Toto opatření lze fakultativně uložit v případě, pokud to odůvodňuje povaha spáchaného činu a pokud je toto opatření nezbytně nutné k zajištění řádné výchovy. Soud pro mládež může uložit i více opatření zároveň. Může také upustit od uložení opatření, pokud k dosažení účelu tohoto zákona postačuje projednání věci před soudem pro mládež či státním zástupcem. O uložení opatření rozhoduje rozsudkem.

Užití opatření k nápravě nezletilého dítěte má vždy na zřeteli vytváření předpokladů pro další pozitivní rozvoj dítěte, jeho ochranu před škodlivými vlivy, preventivní působení s cílem odradit jej od páchaní další protispolečenského jednání.

2. 4. 1 Dohled probačního úředníka

Výše uvedené opatření je vykonáváno pracovníkem střediska Probační a mediační služby /dále jen PMS/. Práce probačního úředníka v případě uložení tohoto opatření by měla plnit dvě funkce, a to sledování a kontrolu chování dítěte, zaměřené na zajištění ochrany společnosti a snížení eventuality opakování trestné činnosti a dále odborné vedení a pomoc nezletilému pachateli s cílem zajistit, aby v budoucnu vedlo řádný život. Výkon dohledu a postupy při jeho realizaci jsou upraveny v metodickém standardu PMS. Výkon opatření probíhá formou konzultačních schůzek, návštěvy školy, návštěvy rodiny, popř. dalších zainteresovaných institucí.

Na první konzultační schůzce je třeba dítě i zákonné zástupce srozumitelnou formou seznámit s činností PMS, s účelem opatření. Dále je třeba je seznámit s pravidly dohledu a sepsat poučení o dohledu. Poté je třeba domluvit se na pravidelných náležitostech při konzultacích, tzn. jaké doklady je třeba předkládat /žákovská knížka, vysvědčení/, zda se konzultace bude účastnit pouze dítě nebo i zákonný zástupce.

Následující konzultace by měly směřovat k vytváření a naplňování probačního programu - dohledového plánu. Jde o postupný proces budování profesionálního vztahu mezi pracovníkem PMS, dítětem a jeho rodiči. Probační program - dohledový plán by měl být jasně a konkrétně formulovaný s přesně určenými cíli včetně způsobu jejich kontroly. Realizovatelnost je třeba průběžně kontrolovat. Při osobních konzultacích se pracovník zaměřuje na zjištění postoje a jeho změny nezletilého dítěte k činu jinak trestnému, poškozeného a nápravě případné škody, jak byla situace řešena v rodině, jak byla situace prožívána členy rodiny, stanovisko zákonných zástupců k projednávaným tématům atd.

Pokud se probační úředník rozhodne k návštěvě školy, jsou o tom nezletilý i jeho zákonní zástupci informováni. Návštěvou školy jsou zjišťovány postoje dítěte a jeho zákonných zástupců ke škole prostřednictvím rozhovoru s třídním učitelem či jiným pedagogickým pracovníkem školy s poučením o zákazu zveřejňování informací týkající se nezletilého dítěte v souladu se zákonem č. 218/2003 Sb.

Pracovník PMS zasílá průběžně zprávy o plnění dohledu soudu pro mládež. První zprávu je třeba vypracovat nejpozději do šesti měsíců od první konzultace, pokud neurčí

soudce pro mládež jinak a je třeba, aby byla komplexní. Další zprávy mohou být již doplňkové, reagující na změny a jsou zasílány dle pokynů soudce pro mládež. S obsahem zprávy je seznámeno i dítě a jeho zákonní zástupci s možností vyjádření se.

Pokud nezletilé dítě nespolupracuje, nedostavuje se ke konzultacím, PMS toto po vyčerpání všech dostupných možností sděluje soudci pro mládež.

Pokud klient splní podmínky probačního programu – dohledového plánu, podá probační úředník podnět soudu pro mládež ke zrušení dohledu probačního úředníka.

Pracovník PMS navazuje kontakt s okresním státním zastupitelstvím tak, aby se dověděl o dítěti, u kterého státní zástupce zvažuje podání návrhu na uložení dohledu probačního úředníka, také navazuje aktivní spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, může se účastnit řízení před soudem pro mládež.

2. 4. 2 Zařazení do terapeutického, psychologického či jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče

Střediska výchovné péče v souvislosti s ustanovením výše uvedeného opatření v rámci zákona č. 218/2003 Sb. nemají k dispozici žádné metodické pokyny k realizaci opatření, a proto by v případě pobytu dítěte, kterému bylo soudem pro mládež toto opatření nařízeno, pracovali stejně jako v případě, kdy se jedná o dobrovolný pobyt dítěte na základě např. žádosti rodičů.

Uvedené opatření je vykonáváno formou dvouměsíčního pobytu dítěte v některém ze středisek výchovné péče /dále jen SVP/. Preventivně výchovná péče ve střediscích výchovné péče zahrnuje poskytování pedagogických a psychologických služeb dětem s rizikem poruch chování nebo již rozvinutými poruchami chování, s projevy negativních jevů v sociálním vývoji, u kterých nebyla nařízena ústavní nebo ochranná výchova. Tato péče je zaměřena na odstranění či zmírnění již vzniklých poruch chování a také na prevenci vzniku vážnějších poruch chování. Péče střediska je také rozšířena na členy rodiny dítěte či osoby odpovědné za výchovu dítěte, výchovné poradce a ostatní pedagogické pracovníky. Střediska výchovné péče poskytují služby diagnostické, preventivně výchovné a poradenské. Pracovníky střediska jsou kromě vedoucího, odborní vychovatelé, učitelé, etoped, psycholog, sociální pracovník a asistent sociální péče. Při své činnosti používají psychologické, speciálně pedagogické, výchovné a vzdělávací metody a postupy.

Během dvouměsíčního pobytu dítěte v SVP je zajišťována nepřetržitá výchovně vzdělávací péče, ubytování a stravování, dohled nad plněním individuálně vzdělávacího programu ze strany dítěte, který při jeho nástupu dodá kmenová škola. Pobyt se realizuje na základě uzavřené smlouvy mezi zařízením, zákonným zástupcem a dítětem, přičemž zákonný zástupce je povinen uhradit náklady spojené s pobytem dítěte v zařízení. Realizaci pobytu zpravidla předcházejí ambulantní konzultace a dalším předpokladem je vypracovaný individuální plán pomoci.

Při preventivním pobytu je kladen důraz na následující aktivity: individuální a rodinné konzultace, skupinové formy práce /interakční skupiny, nácvik sociálních dovedností/, organizační setkávání /kontakt s rodinou, pracovní činnost, režim a struktura dne, pravidla, rituály, zážitkové aktivity/, zajištění výuky dle individuálních vzdělávacích plánů.

Po ukončení pobytu nabízejí střediska následnou péči ve formě ambulantních návštěv a případně účast na programu 5P - Pomoc, Podpora, Přátelství, Prevence, Péče a předávají doporučení na jiné instituce.

Praktické zkušenosti s ukládáním tohoto opatření jsou takové, že pokud zákonní zástupci nebo osoby odpovědné za výchovu dítěte nemají dostatek finančních prostředků na úhradu pobytu dítěte ve středisku výchovné péče, nebo prostě pobyt uhradit odmítají, opatření se nerealizuje. Tyto osoby nejsou postižitelné, chybí potřebná ustanovení v zákoně. Proto soudy pro mládež raději toto opatření ani neukládají. Změna v této věci ale nastane v souvislosti s účinností nového trestního zákoníku dnem 1. 1. 2010 /viz další kapitola/.

2. 4. 3 Ochranná výchova

Ochrannou výchovu lze uložit dle ustanovení zákona o soudnictví ve věcech mládeže dítěti, které spáchalo čin jinak trestný, za nějž trestní zákon dovoluje uložení výjimečného trestu, a které v době spáchání dovršilo dvanáctý rok svého věku a je mladší než patnáct let. Ochrannou výchovu je možno taktéž uložit dítěti mladšími patnácti let, odůvodňuje-li to povaha spáchaného činu jinak trestného, a pokud je to nezbytně nutné k zajištění řádné výchovy dítěte.

Ochranná výchova je vykonávána v dětských domovech se školou a ve výchovných ústavech pro mládež. Popř. v zařízení, kde jsou zřízena oddělení pro děti s extrémními poruchami chování. V naší republice se konkrétně jedná o dvě zařízení, a to Dětský domov se školou Boletice nad Labem a Výchovný ústav a školní jídelna Ostrava-odloučené pracoviště Polanka nad Odrou, osada Janová, kde jsou tato oddělení zřízena.

Kromě speciálně-pedagogické práce tato zařízení zajišťují komplexní výchovně vzdělávací proces, reedukační a resocializační činnost s dětmi. Cílem je snaha pomoci dětem vytvořit náhled na svoji osobu, rodinu, vlastní problémy a selhávání, pomoc při hledání řešení potíží, příprava dětí na jejich život po dosažení plnoletosti a pomoc při odchodu ze zařízení.

Personálně jsou zařízení zajištěna ředitelem, vedoucími vychovateli, vychovateli, etopedy, sociálními pracovníky, asistenty vychovatelů, externě psychologem, psychiatrem, dorostovým lékařem a popř. dalšími odbornými lékaři.

Důležitá je spolupráce s rodiči nebo osobami odpovědnými za výchovu dítěte. Při práci s těmito dětmi je kladen důraz na individuální přístup, vzájemnou komunikaci a spolupráci mezi pracovníky zařízení a dětmi, na samostatnost a spoluzodpovědnost dětí za své chování a jednání.

Další podrobnosti výkonu ústavní a ochranné výchovy upravuje zákon o výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a vyhláška č. 438/2006 Sb.

2. 4. 4 Poznatky a zkušenosti z praxe

Ráda bych v této podkapitole stručně prezentovala své osobní poznatky a postřehy z dosavadní práce s nezletilými delikventními dětmi. Speciální právní norma, která upravuje velkou část práce s touto skupinou dětí - pachatelů činů jinak trestných, funguje něco málo přes pět let a její uvedení do praxe bylo netrpělivě očekáváno. Bohužel nikde nejsou sledovány a evidovány druhy a četnost opatření, ukládané dětem mladším patnácti let za spáchání činu jinak trestného.

Ze statistiky Okresního soudu Prostějov jsem vytvořila tento přehled uložených opatření /viz níže/za dobu účinnosti zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Z tabulky vyplývá, že doposud bylo tímto soudem nejvíce využíváno opatření dohled probačního úředníka a dále bylo upuštěno od uložení opatření. Uloženo doposud nebylo opatření ochranná výchova a stejně tak opatření zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče. Důvodem je fakt, že není nikde upraveno, jakým způsobem vymoci na rodičích splnění posledně jmenovaného opatření a zkušenosti z dalších měst potvrzují, že pokud se toto opatření uloží a rodiče sami nezajistí umístění dítěte do střediska výchovné péče a neuhradí pobyt, opatření se nerealizuje. V tomto směru má nastat pozitivní změna právě v souvislosti s účinností nového trestního zákoníku.

Tabulka 3 Přehled uložených opatření

	2004	2005	2006	2007	2008
Upuštěno od uložení opatření	23	23	16	12	13
Dohled probačního úředníka	4	13	9	5	1
Zamítnutí návrhu	2	6	3	2	0
Postoupeno jinému soudu	0	0	1	2	0

Zdroj: spisové dokumentace Okresního soudu Prostějov

Dalším poznatkem z praxe je, že pedagogicko-psychologické vyšetření nezletilého dítěte je prováděno vcelku v malé míře. Důvodem je dlouhá časová prodleva mezi zahájením a ukončením řízení, během které se vyšetření dítěte zpracovává.

V odůvodněných případech soud pro mládež direktivně uplatňuje ukládání náhrady nákladů řízení rodičům, resp. osobám odpovědným za výchovu dítěte.

Soud ve většině případů preferuje účast dítěte u jednání soudu, ale v několika případech okresní státní zastupitelství nepodalo na podnět orgánu sociálně-právní ochrany návrh na uložení opatření, protože se projednání věci před soudem jevílo jako

nanejvýš nevhodné s ohledem na rozumovou úroveň dítěte a jeho psychický stav. Kladně lze tedy hodnotit spolupráci orgánu sociálně-právní ochrany a okresního státního zastupitelství, kdy zpráva orgánu sociálně-právní ochrany hraje důležitou roli, je na ni pohlíženo jako na jeden z důležitých podkladů s vysokou vypovídací hodnotou. Pozitivně lze zcela jednoznačně hodnotit činnost Probační a mediační služby v této oblasti. Původní „obavy“ z duality práce Probační a mediační služby a orgánu sociálně-právní ochrany s touto skupinou dětí se nenaplnily. Každý orgán má své pevné místo a vymezené kompetence v tomto systému a není problém ve spolupráci a vzájemnému předávání informací, navíc vícestupňové působení na děti se jeví jako účelné a účinné.

Od 1. ledna 2010 nabude účinnosti novela trestního zákoníku, která se projeví v některých ustanoveních zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Především by měla být od ledna 2010 snížena hranice trestní odpovědnosti z patnácti na čtrnáct let věku.

Dosavadní opatření ukládaná dětem mladším patnácti let, které se dopustily činu jinak trestného, a to dohled probačního úředníka, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče a ochrannou výchovu, budou rozšířena o výchovnou povinnost, výchovné opatření a napomenutí s výstrahou. Na ukládání těchto opatření se s přihlédnutím k věku dítěte analogicky a přiměřeně použijí ustanovení § 18, 19 a 20 zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Tato opatření bude moci dítěti mladšímu čtrnácti let uložit pouze soud pro mládež. Ve srovnání s mladistvými může těmto výchovná opatření uložit v přípravném řízení státní zástupce.

Dále v ust. § 91 bude nově uvedeno, že: „Advokát vykonává svá oprávnění i po dosažení zletilosti dítěte až do skončení řízení ve věci dítěte mladšího čtrnácti let“.

Do zákona o výkonu ústavní a ochranné výchovy vnáší novela trestního zákoníku doplnění ust. § 16, že preventivně výchovná péče ve středisku výchovné péče je mimo jiné poskytována i dětem, u nichž soud pro mládež rozhodl o zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče podle zvláštního právního předpisu, kterým je Zákon o soudnictví ve věcech mládeže.

Na poskytování preventivně výchovné péče na základě rozhodnutí soudu pro mládež se použijí ustanovení zákona o výkonu ústavní a ochranné výchovy obdobně s těmito odchylkami, a to, že středisko sociální prevence přijme do výchovné péče dítě i bez souhlasu nebo žádosti jeho zákonného zástupce. Formu preventivně výchovné péče určí soud v rozhodnutí o zařazení dítěte do příslušného výchovného programu. Smlouva o poskytování stravování a ubytování se neuzavírá, středisko přijme dítě i v tom případě, že před jeho nástupem nedojde k úhradě nákladů za pobyt ve středisku výchovné péče.

2. 4. 5 Sociálně pedagogické aspekty práce s delikventními dětmi

Vývoj pojetí obsahu problematiky sociální pedagogiky postupně dospěl od užšího chápání sociální pedagogiky jako vědy, která se zabývá výchovnými hledisky dětí a mládeže, jejichž vývoj je ohrožen či narušen nepříznivými sociálními vlivy spojenými např. s narušeným procesem socializace, k pojetí širšímu, kdy je výchova chápána jako pomoc veškerým věkovým kategoriím v různých každodenních životních situacích včetně využívání volného času.¹ Zaměřuje se nejen na pomoc a stabilizaci, ale zprostředkovává především dětem a mládeži osvojení kompetencí a schopností tak, aby mohli úspěšně obstát v životě a společnosti a aktivně se účastnit společenského života. V práci se skupinou delikventních dětí se výrazně uplatňují dvě základní funkce sociální pedagogiky, a to preventivní a terapeutická.²

Oblast prevence zahrnuje práci s dětmi ve střediscích volného času, nízkoprahových zařízeních pro děti a mládež ale i působení na děti ve škole a v rodině v rámci primární prevence, resp. nespecifické prevence. Sociálně pedagogická kompenzace, terapie obsahuje výchovné či převýchovné působení na děti a mládež v případě, kdy jsou ohroženy či narušeny negativními vlivy prostředí, ve kterém vyrůstají. Jde tedy o práci s dětmi, které se nacházejí v dětských domovech se školou, diagnostických ústavech, střediscích výchovné péče a dalších institucionálních zařízeních. Toto působení se kryje se sekundární a terciární prevencí.

¹ Kraus, B. Základy sociální pedagogiky. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 41-42

² Kraus, B. Základy sociální pedagogiky. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, s. 46-47

Sociální pedagogika je velmi úzce propojena se sociální prací a i když se jedná o dvě svébytné disciplíny, kooperují spolu. Sociálně pedagogické aspekty, aniž si to uvědomujeme, nalézáme v každodenní práci sociálního pedagoga či sociálního pracovníka a vlastně všech, kdo nějakým způsobem pracují s touto skupinou dětí.

Se sociálně výchovným působením se setkáváme při práci s delikventní skupinou dětí také v relativně nové instituci, kterou je Probační a mediační služba, kde probíhá realizace opatření dohled probačního úředníka, které může soud pro mládež uložit dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže dítěti mladšímu patnácti let, které se dopustilo činu jinak trestného. Dále lze jmenovat neméně významnou činnost terénních pracovníků např. nízkoprahových zařízení pro děti a mládež, kteří provádějí mimo jiného tzv. depistáž neboli vyhledávání dětí, které jsou ohroženy sociálně patologickými jevy a stávají se tak potencionálními pachateli trestné činnosti.

Oblast sociální prevence a terapie při práci s delikventními dětmi vytváří velký prostor pro činnost a působení mimo jiných i sociálního pedagoga, u něhož se přepokládá kromě odborného vzdělání, zájmu o práci, empatie, také schopnost kvalitní a úspěšné spolupráce s dalšími odborníky, zainteresovanými na řešení problémů oblasti delikvence dětí, ať již se jedná o kurátory pro mládež, pracovníky orgánu policie a další.

3. Případové studie

Záměrem praktické části diplomové práce je na třech různých případových studiích ukázat, jakým způsobem se pracuje s delikventními dětmi mladšími patnácti let a jakým způsobem se provádí aplikace ustanovení zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Případové studie vycházejí ze spisové dokumentace kurátora pro mládež oddělení sociální prevence Městského úřadu Prostějov a byla v nich samozřejmě změněna jména jednotlivých nezletilých klientů.

Jak již bylo řečeno, zákon nabyt účinnosti 1. ledna 2004, existuje relativně krátkou dobu. Zvláštností oproti dosavadnímu systému práce s uvedenými dětmi je, že zákon je speciální právní normou v této oblasti a do doby její účinnosti nebyly činy jinak trestné, kterých se dopustili pachatelé mladší patnáct let, projednávány před soudem, nebyla taxativně vymezena opatření, která by se mohla ukládat. Těmito opatřeními jsou dohled probačního úředníka, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče, ochranná výchova. Právní norma dává možnost zapojit do systému práce další subjekty např. Probační a mediační službu v případě uložení dohledu probačního úředníka. Pokud soudce pro mládež nazná, že projednání věci před soudem je postačující, upustí od uložení opatření takovému dítěti.

Děti mají možnost seznámit se s tím, jak to vlastně „vypadá“ u soudu, jak probíhá řízení. Vše je samozřejmě za přispění všech účastníků řízení prováděna takovou formou, která by co nejméně traumatizovala nezletilé dítě. Deklarován je vždy a především výchovný účel celého řízení, je brán zřetel na rozumovou a morální vyspělost každého dítěte, které je před soudem projednáváno. Řízení před soudem pro mládež má své specifické prvky, které jsou popsány v předchozí kapitole.

3.1 Případová studie - Pavel

Osobní a rodinná anamnéza:

Nezletilý Pavel /nyní patnáctiletý / pochází z neúplné rodiny. Manželství rodičů bylo rozvedeno v roce 1994, tedy v době, kdy byly Pavlovi dva roky. Pro dobu po rozvodu byl svěřen do výchovy matky, otcí bylo stanoveno výživné. Po rozvodu neprojevoval otec o syna zájem, žádným způsobem jej nekontaktoval, nehradil ani výživné. Pavel o otcí nemluví, vlastně jej ani nezná. Otcovskou autoritu doma supluje jeho dědeček. Pavel nezná ani prarodiče z otcovy strany. Sourozence nemá.

Na jeho výchově se podílí matka a velkou měrou i její rodiče, tedy prarodiče nezletilého. Všichni žijí v jedné společné domácnosti, obývají rodinný dům rodičů matky. Matka má středoškolské vzdělání, pracuje jako kuchařka v mateřské škole, nikdy nebyla trestaná. Otec nezletilého je v současné době neznámého pobytu, ve výkonu trestu byl dle dostupných informací jednou pro majetkovou trestnou činnost.

Nezletilý je zdravý, prodělal běžná dětská onemocnění. Neléčí se u žádného specialisty, nemedikuje. Mezi zájmy nezletilého Pavla patří hra na housle, které se věnuje v základní umělecké škole a auta. Původně zvažoval i studium na konzervatoři, s ohledem na jeho náročnost od této myšlenky upustil a hře se věnuje dál pouze jako svému koníčku.

Školní anamnéza:

K plnění povinné školní docházky Pavel nastoupil ve věku šesti let na základní školu. Dle sdělení matky i třídního učitele patřil k prospěchově průměrným žákům. Byl hodnocen jako živější chlapec, který se dopouští běžných „klukovských“ prohřešků, nemá výrazné kázeňské přestupky, respektuje autoritu pedagogů. Jeho chování bylo vždy hodnoceno jako výborné, i když mu několikrát byla udělena důtka třídního učitele, zejména za zapomínání školních pomůcek a neplnění úkolů. Spolupráce matky se školou byla hodnocena jako velmi dobrá. Matka projevovala patřičný zájem o syna a jeho školní výsledky, byla ochotna spolupracovat, pokud to bylo třeba.

V současné době je nezletilý učněm 1. ročníku strojírenského učiliště, obor automechanik. K jeho chování a prospěchu není ze strany učiliště připomínek.

Trestní anamnéza:

Do doby spáchání činu jinak trestného se nezletilý Pavel nedopustil žádného protiprávního jednání. Na oddělení sociální prevence nebyly řešeny ani výchovné problémy s nezletilým.

V únoru 2004 tehdy dvanáctiletý Pavel měl se svým dalším kamarádem při hře házet klacky a kameny, a to tak, že dalšího chlapce zasáhl do oka a způsobil mu jeho těžké zhmoždění, pro které dotyčný chlapec musel vyhledat lékařské ošetření, byl hospitalizován v nemocnici a zranění zanechalo trvalé následky v podobě slepoty oka a dalších estetických následků.

Orgán policie po prošetření věci uzavřel a odložil trestní stíhání nezletilého Pavla pro trestný čin ublížení na zdraví pro nedostatek věku.

Na žádost Policie ČR byla ze strany kurátora pro mládež vyhotovena zpráva o osobních a rodinných poměrech nezletilého Pavla a zjištění jeho názoru na věc. Při pohovoru nezletilý popsal, jak k celé události došlo, nicméně popřel, že by zranění kamarádovi způsobil on. Není si toho vědom, hry se účastnili celkem tři chlapci /z toho jeden je poškozený/. Jeden svaloval vinu na druhého. Protože se Pavel cítil nevinný, nepovažoval za nutné omluvit se poškozenému či se zajímat o jeho další zdravotní stav. Matka uváděla, že synovi věří a rovněž ani ona nekontaktovala poškozeného či jeho rodiče. Po celou dobu pohovoru s kurátorem pro mládež nezletilý vstřícně spolupracoval, komunikoval, nicméně plakal, cítil se bezmocný. Uváděl, že o celé věci pořád přemýšlí, nechodí ani za kamarády ven, rodina poškozeného o něm nehezky mluví na veřejnosti, pomlouvá jeho rodinu.

Výchovné poměry nezletilého se jeví jako dobré s pozitivní vazbou k matce a prarodičům. Matka potvrdila, že Pavel nečiní výrazné výchovné potíže a ty běžné, spojené s věkem a nastupující pubertou, je schopna sama zvládnout. Vztah se synem hodnotila jako vzájemně dobrý, funguje otevřená komunikace, syn respektuje její autoritu.

V květnu 2004 podalo okresní státní zastupitelství k okresnímu soudu návrh na uložení opatření podle ust. § 90 z. č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže, konkrétně bylo navrženo opatření – dohled probačního úředníka.

U soudu pro mládež při okresním soudu proběhla v rámci řízení podle výše uvedeného zákona celkem dvě jednání. V první fázi probíhalo dokazování, kdy byl připojen spis orgánu činného v trestním řízení o vyšetřování události a byli vyslechnuti svědci. Nezletilý Pavel litoval toho, co se stalo, ale popíral svoji vinu, nedoznal se, resp. uváděl, že si nevybavuje, že by zranění způsobil poškozenému on. Za pachatele ho označil poškozený i další kamarád, který byl nešťastné události přítomen. Matka udávala, že situace je pro syna velmi těžká, cítí se být nespravedlivě obviněn, uzavřel se do sebe.

V závěrečných návrzích okresní státní zástupce navrhoval uložení dohledu probačního úředníka, totéž orgán sociálně-právní ochrany. Matka nezletilého navrhovala návrh okresního státního zástupce zamítnout, opatrovník nezletilého Pavla navrhoval upustit od uložení opatření s odvodněním, že ze strany nezletilce se nejednalo o zlý úmysl, ale nešťastnou náhodu při hře, byť je následek vážný.

Samosoudce soudu pro mládež po zhodnocení všech důkazů uznal nezletilého Pavla vinným ze spáchání protiprávního činu. Nicméně s ohledem na jeho dosavadní řádný život a další okolnosti usnesením upustil od uložení opatření s tím, že projednání před soudem je dostačujícím opatřením.

Do tohoto usnesení podal odvolání okresní státní zástupce s odůvodněním, že upuštění od uložení opatření je neadekvátním opatřením, neboť dle jeho názoru se nejednalo o nedbalostní jednání, ale jednání agresivní s cílem poškozeného zasáhnout. Dále okresní státní zástupce vytýkal nezletilému nedostatek, resp. absenci náznaku lítosti nad tím, že kamaráda připravil o zrak.

Odvolací soud odvolání vyhověl a uložil nezletilému Pavlovi opatření ve formě dohledu probačního úředníka.

Ze závěrečné zprávy střediska probační a mediační služby o průběhu dohledu vyplývá, že spolupráce s nezletilým a jeho nejbližší rodinou probíhala zcela bez problémů.

Dohled byl vykonáván od března 2005 do července 2006.

Probační úředník byl v kontaktu i s třídním učitelem nezletilého. Pavel se pravidelně dostavoval na schůzky do střediska probační mediační služby, většinou za doprovodu maminky. V průběhu schůzek bylo s Pavlem opakovaně probíráno ublížení na zdraví kamarádovi. Pavel se stále cítil nevinný a neuznával ani možnost, že by k ublížení mělo dojít nešťastnou náhodou. Vzhledem ke svému přesvědčení ani on ani jeho matka nekontaktovali poškozeného. Byť se Pavel s poškozeným kamarádem setkává, nekomunikují spolu. Pavla to velmi mrzí, protože bývali dobrými kamarády. Samotné soudní řízení pro něj bylo velmi stresující. I přes pocit nevinny matka splácí za Pavla zdravotní pojišťovně částku 29.696,-Kč jako náhradu škody. Během září 2005 Pavel našel dámskou kabelku, kterou odnesl sám na policii. Majitelka mu přišla osobně poděkovat. Toto jednání hodnotí Probační a mediační služba jako svědčící o dobrém charakteru Pavla. V červenci 2006 navrhl probační a mediační úředník soudu pro mládež ukončení dohledu s tím, že toto opatření splnilo svůj účel, i když bohužel nedošlo k navázání kontaktu mezi Pavlem a poškozeným. Pavel si za dobu průběhu dohledu viditelně zlepšil svůj prospěch a i chování doznalo dle sdělení třídního učitele změn k lepšímu.

V září 2005 podal poškozený na nezletilého Pavla a jeho matku k okresnímu soudu žalobu o náhradu škody na zdraví, ve které se domáhá částky 18.000,-Kč jako odškodnění za bolest a částky 1.209.600,-Kč za ztížení společenského uplatnění /a dále úhradu nákladů právního zastoupení/. Jako důkaz je navržen mimo jiné obsah spisu Rod vedeného u okresního soudu, kterým byl nezletilý Pavel uznán vinným ze spáchání činu jinak trestného.

Nezletilý Pavel a jeho matka prostřednictvím právního zástupce navrhli žalobu zamítnout s tím, že Pavel se takového jednání nedopustil. V průběhu řízení byly prováděny důkazy znaleckým posudkem z oboru zdravotnictví, odvětví očního lékařství, který se měl po provedeném vyšetření vyjádřit ke zdravotnímu stavu poškozeného, dále zdravotní posudek z odvětví psychiatrie, který měl zodpovědět otázku, zda vlivem úrazu došlo u poškozeného ke zhoršení epilepsie, kterou trpí, zda existuje příčinná souvislost.

Po provedeném dokazování okresní soud vydal rozsudek, ve kterém žalovaným, tedy nezletilému Pavlovi a jeho matce, ukládá úhradu částky 1.270 800,-Kč jako odškodnění ztížení společenského uplatnění, dále částku 7.277,11 Kč jako znalečné, částku 50.840,- Kč jako úhradu soudního poplatku a částku 76.684,79 Kč jako náklady řízení právnímu zástupci poškozeného.

Nezletilý Pavel s matkou jako žalovaná strana podali do rozsudku odvolání. Odvolací soud rozsudek soudu 1. stupně zrušil a věc vrátil k dalšímu řízení s tím, že závěr soudu ve věci soudnictví nad mládeží o pachatelství nezletilého Pavla nemůže sloužit jako podklad pro zjištění skutkového stavu v řízení o náhradu škody. Dalším dokazováním bylo zjišťováno, zda matka nezanedbala náležitý dohled na synem, předvoláním kurátora pro mládež soud zjišťoval, zda nezletilý nepokračuje v páchání protiprávního jednání, byl vyslechnut třídní učitel nezletilého, dále prarodiče atd. Okresní soud rozhodl ve věci stejně jako v předchozím řízení, nezletilému i jeho matce bylo uloženo uhradit výše uvedené částky.

Do rozsudku podali odvolání nejen nezletilý a jeho matka, ale i orgán sociálně-právní ochrany, který v tomto řízení zastával funkci opatrovníka nezletilého Pavla. Ve svém odvolání argumentuje tím, že soud dospěl k rozsudku nesprávným zjištěním a věc nesprávně posoudil. Jednak tím, že připustil jako důkaz závěr soudu ve věci soudnictví nad mládeží, dále tím, že byli vyslechnuti svědci, kteří nebyli přímo účastni nešťastné události, při které došlo ke zranění poškozeného a taktéž nebylo prokázáno omezení poškozeného v dosavadním způsobu života. Nehledě na to, že finanční požadavky žalobce jsou s ohledem na sociální a finanční situaci rodiny nezletilého, konkrétně jeho matky, naprosto nepřiměřené. Ve prospěch nezletilého hovoří výpověď kurátora pro mládež, třídního učitele z doby, kdy navštěvoval základní školu i zpráva učiliště, jehož je v současné době studentem.

Odvolací soud prozatím ve věci nerozhodl...

Závěr a zhodnocení:

Ze strany nezletilého Pavla se jednalo evidentně o prvotní a ojedinělé vybočení z dosud řádného života. Ze strany matky je náležitě plněna rodičovská odpovědnost, chlapec se vyvíjí bezproblémově, až na drobnější poklesky v době docházky do základní školy.

I přesto, že se necítí vinen, podrobil se vstřícně dohledu probačního úředníka, spolupracoval a toto opatření určitě splnilo svůj účel, minimálně v oblasti prevence a předcházení eventuálnímu dalšímu protiprávnímu jednání. Stejně tak matka i přes své stanovisko k vině syna spolupracovala s probačním úředníkem, před tím i s kurátorem pro mládež. Bezproblémová byla její spolupráce se školou, dokonce splácela zdravotní pojišťovně náhradu škody. Nezletilý Pavel se poté nedopustil žádného dalšího protiprávního jednání.

Důležité bude rozhodnutí odvolacího soudu o náhradě škody. Na jedné straně je zde oprávněný požadavek poškozeného, mladého člověka, který trvale přišel o zrak a má nárok na kompenzaci, na straně druhé stojí nezletilé dítě, které se cítí nevinně a možná nevinné je. Prognóza dalšího vývoje nezletilého po morální stránce je zcela určitě optimistická, spíše než o úmyslně zavinění šlo o nedbalost nebo shodu nešťastných událostí. Otázkou zůstává, jak se nezletilý pro svůj budoucí život vypořádá s touto zkušeností ve vztahu a postoji ke spravedlnosti. Další problém nastane, pokud bude společně s matkou s konečnou platností zavázán uhradit finanční částky nárokované poškozeným.

3.2 Případová studie - Martin

Osobní a rodinná anamnéza:

Nezletilý Martin /dnes patnáctiletý/ se narodil jako nejstarší z pěti dětí v úplně rodině. Vzhledem k tomu, že jeho otec byl opakovaně pro majetkovou trestnou činnost ve výkonu trestu a v současné době si opět odpykává další trest, výchova Martina a jeho mladších sourozenců spočívá převážně na matce a ostatních příbuzných, zejména babičky ze strany matky. V dubnu 2004 byl rozsudkem okresního soudu nezletilý a jeho sourozenci svěřeni do výchovy matky, otcí bylo stanoveno výživné. V současné době probíhá rozvod manželství rodičů. Martin pochází z romské rodiny, žijící na nižší sociokulturní úrovni. Matka je v současné době na mateřské dovolené, rodina je závislá na dávkách státní sociální podpory. Nezletilý Martin je astmatik, dochází na kontroly, nepravidelně medikuje, je kuřák. Prodělal běžná dětská onemocnění. Nezletilý nemá vyhraněné zájmy a záliby, volný čas tráví nestrukturovaně, zejména potulování po městě se svými bratřenci.

Školní anamnéza:

K plnění povinné školní docházky nastoupil Martin na základní školu s ročním odkladem, který doporučila pedagogicko psychologická poradna. Dle sdělení matky i třídního učitele patřil původně k prospěchově průměrným žákům, chování doznávalo výkyvů, nicméně byl schopen uznávat autoritu pedagogických pracovníků. Zlom nastal v roce 2007, kdy byl nezletilý žákem 6. třídy základní školy /13 let/. Škola poukazovala na tzv. „skryté“ záškoláctví, kdy se Martin pohyboval v době školního vyučování po městě a matka mu zameškané hodiny omlouvala. Jeho chování demoralizovalo, dle názoru učitelů, celou třídu. Pokud Martin ve škole byl, tak narušoval vyučování, byl drzý, jeho chování se rapidně zhoršovalo. Škola přistoupila k takovému opatření, že začala na základě metodického pokynu požadovat pouze omluvenky od lékaře. Matka se školou sice spolupracovala, nicméně hájila chování svého syna, nebyla schopna konstruktivně zasáhnout.

Tehdy započala intervence kurátora pro mládež oddělení sociální prevence do rodiny a byla založena spisová dokumentace nezletilého.

Matka s kurátorem pro mládež spolupracovala řádně, Martin vždy sliboval nápravu. Postupně ale začala matka udávat další výchovné problémy se synem v tom smyslu, že se potuluje i během noci, byl zadržen policií v sousedním městě, nerespektuje matku. Matka nevěděla, jak tráví Martin svůj volný čas, s kým se stýká.

Ve škole problémy vyřešila tak, že Martina nechala přeřadit do speciální školy. Tam bylo jeho chování hodnoceno jako „v normě“ právě s ohledem na složení žáků. Prospěchově se Martin výrazně zlepšil, nicméně nastaly výchovné problémy. Martin odstrčil svého spolužáka, který upadl a zlomil si ruku, dále pokračovaly i neomluvené absence, za což byl Martinovi udělen třetí stupeň z chování.

Matka zvažovala umístění syna do střediska výchovné péče, nicméně nebyla stále schopna se rozhodnout, bála se reakce syna, který ji vyhrožoval útekem z domu. Intervence dětského klinického psychologa zůstala bez úspěchu pro nezáměr o spolupráci ze strany matky i nezletilého. Matka vše omlouvala péčí o tehdy čtyři nezletilé děti. Jediné pozitivní bylo, že Martin vždy po pohovoru na oddělení sociální prevence nějakou dobu dokázal usměrnit své chování.

Trestní anamnéza:

Martin se poprvé dopustil činu jinak trestného v březnu 2008. Jednalo se o dva případy loupežného přepadení, které následovaly krátce po sobě. V prvním případě odcizil malou finanční hotovost za použití pohrůžek zbitím a ve druhém případě odcizil zlatý řetízek, taktéž pod pohrůžkou fyzického napadení.

Ze strany okresního státního zastupitelství byl podán návrh na uložení opatření dle zákona č. 218/2003 o soudnictví ve věcech mládeže, a to dohledu. Proběhla dvě jednání a řízení bylo odročeno za účelem provedení dalšího dokazování.

Mezitím se Martin dopustil jednání, které vykazovalo znaky přestupku proti majetku, a to krádeže mobilního telefonu. Dalších tří činů jinak trestných - loupeží formou spolupachatelství se nezletilý dopustil v měsíci prosinci 2008. Opět šlo o odcizení finanční hotovosti a mobilních telefonů pod pohrůžkou fyzického napadení.

Protože se situace stala neúnosnou, byl podán ze strany oddělení sociální prevence okresnímu soudu návrh na vydání předběžného opatření, kterým byl nezletilý Martin umístěn 10. 12. 2008 do dětského diagnostického ústavu. Důvodem byla právě pokračující závažná trestná činnost. Jako nanejvýš žádoucí se jevílo započít s etopedickou péčí a vedením. Zároveň bylo zahájeno řízení o nařízení ústavní výchovy.

Ze závěrečné zprávy diagnostického ústavu vyplývá, že se Martin vcelku dobře a rychle zadaptoval na prostředí zařízení, vstupoval velmi sebejistě a suverénně, často dával najevo, že není jen tak někdo, ale „něco znamená“. Jeho adaptace spočívala ve snaze dosáhnout splnění vlastních záměrů pomocí svých sociálních dovedností, aniž by musel nějak podstatně měnit své postoje a dosavadní zvyky. Autoritu vychovatelů respektoval formálně tak, aby uspokojil své potřeby. Povinnosti stanovené vnitřním řádem obcházel. Sváděl ostatní děti k útěkům, sám se jich během tří měsíců dopustil sedmkrát. Obecně mezi vrstevníky oblíben nebyl pro své pánovité a direktivní chování. Zátěžovou situací bylo pro Martina přizpůsobení se pobytu v ústavu a vztahy k ostatním. Sociální zdatnost využíval k získání peněz a cigaret, neváhal použít hrozbu násilí. Martin je nepřizpůsobivý, rád si určuje svá vlastní pravidla. Je vysoce svévolný, samolibý, uvyklý na „volný způsob života“, inklinuje ke kontaktům se závadovou skupinou lidí. Je výrazně vznětlivý, netrpělivý, umí být nepřátelský, nelítostně průbojný a vyžaduje obdiv. Na pochvalu reaguje kladně a ihned ji využívá pro uspokojení svých potřeb. Dominantně se projevuje nejčastěji před slabšími, než je on sám. Závěr zněl, že Martin se jeví jako nedbalý sociálních pravidel, sleduje vlastní potřeby, neobává se porušovat běžně stanovené normy, inklinuje k antisociálnímu chování. Jeví se, že byl dlouhou dobu zvyklý vyváznout bez sankce za své jednání. Prognóza se z psychologického a etopedického hlediska jeví jako velmi problematická, nezletilý nyní není ochoten své chování měnit, nemá na něj žádný náhled a nechává se ovlivňovat problémovými jedinci.

Dne 18. února 2008 v době dovolenky se dopustil v brzkých ranních hodinách dalšího loupežného přepadení, tentokrát došlo k brutálnímu napadení oběti, kterou byl dospělý mladý muž.

Ke všem činům jinak trestným a svému chování se Martin staví pokaždé velmi nekriticky, chybí jakýkoli náhled, nemá potřebu se např. obětí za něco omlouvat, bere

jako normální a správnou věc to, že věc vezme třeba násilím. Preferuje pouze uspokojení svých momentálních potřeb.

Vzhledem ke kulminaci závažných výchovných problémů bude nezletilý Martin přemístěn do výchovného ústavu pro mládež na oddělení pro děti s extrémními poruchami chování. Orgán sociálně-právní ochrany podal návrh na nařízení ochranné výchovy dle z. č. 218/2003 Sb. Jednání prozatím neproběhlo....Martin se dopouští útěků ze zařízení pro výkon ústavní výchovy, během nich se dopouští majetkové trestné činnosti.

Závěr a zhodnocení:

U nezletilého Martina došlo ke kumulaci výchovných problémů, svoji roli sehrál věk nezletilého, absence autority rodiče a styl života romské rodiny, ve které se děti daleko dříve vymaňují z vlivu rodičů. Určitou roli zde hraje i hodnotový systém orientovaný na uspokojení svých vlastních potřeb za jakoukoli cenu, nerespektování práv a integrity druhých. Výchovná pozice matky je oslabena jejími schopnostmi a také možnostmi, když přihlédneme k péči o všechny nezletilé děti. U Martina nebylo možno najít něco,

co by fungovalo jako pozitivní motivace. Je faktem, že při počínajících problémech se nejvíce obával umístění v zařízení a s tím spojené „ztráty svobody“. Po umístění přestala jakákoli motivace existovat.

Matka odmítala jak ambulantní návštěvu psychologa pro údajný nedostatek času z důvodu péče o děti, tak diagnostický pobyt ve středisku výchovné péče z důvodu, že se syn na ni bude zlobit, vydíral ji útekem a odchodem z domácnosti.

Vzhledem k tomu, že selhala všechna dostupná opatření, nezbude vzhledem k věku Martina než umístění ve výchovném ústavu pro mládež na oddělení pro děti s extrémními poruchami chování.

Dle vyjádření orgánů činných v trestním řízení by Martin, pokud by byl již trestně odpovědný, byl s ohledem na závažnost páchané trestné činnosti vzat do vazby. V tomto případě je třeba jednak zajistit ochranu společnosti s tím, že s Martinem se bude v zařízení pro výkon ochranné výchovy pracovat i nadále tak, aby se pokud možno po zletilosti začlenil do společnosti a nedošlo k recidivě, i když prognóza dalšího vývoje se jeví z dostupných informací značně pesimisticky.

3.3 Případová studie - Jiří

Osobní a rodinná anamnéza:

Nezletilý Jiří /dnes dvanáctiletý/ se narodil jako jediné dítě z druhovského poměru svých rodičů. Sourozence nemá. V roce 1998 se rodiče rozešli a Jirka byl svěřen rozsudkem soudu do výchovy matce, otcí bylo stanoveno výživné. Do tří let věku Jirky se o něj otec zajímal, poté kontakty zcela ustaly a posledních devět let otec žádným způsobem neprojevil o syna zájem, neplní si ani svoji vyživovací povinnost. Matka uváděla, že po rozchodu se synovým otcem navázala postupně ještě další dva vztahy s muži, které vždy po delší době ukončila, důvodem byly partnerské neshody, nenaplnění očekávání. Jirka vždy pozitivně reagoval na každou mužskou autoritu, přímo se na ně „upínal“, protože velmi těžce nesl nezáměr otce o svou osobu, nicméně partneři matky Jirku odmítali pro jeho nezvladatelné chování.

Vzhledem k tomu, že Jirka těžce nesl rozdílné příjmení své a své matky, udělil soud na návrh matky souhlas k podání žádosti o změnu příjmení.

Matka má ukončené středoškolské vzdělání, pracuje jako malířka, otec pracuje jako osoba samostatně výdělečně činná. Nikdo z rodičů nezletilého trestán nebyl.

Jirka je zdravý, prodělal běžná dětská onemocnění, nemedikuje.

Školní anamnéza:

Jirka absolvoval předškolní výchovu ve speciální mateřské škole, kam byl na doporučení pedagogicko-psychologické poradny přeřazen z mateřské školy. Pedagogičtí pracovníci mateřské školy poukazovali na obtížnou zvladatelnost Jirky, hlučné a živé chování doprovázené výbuchy zlosti, tvrdohlavost, agresivitu a neklid. Při hře si chtěl dělat vše podle svého, napadal děti, vyvolával konflikty. Matka s hodnocením školky souhlasila, podobně se projevoval i doma.

Vyšetřením v pedagogicko-psychologické poradně na žádost školy i matky bylo zjištěno, že se jedná o temperamentního, živého, aktivního chlapce bez zábran.

Komunikace s ním je pro okolí velmi náročná, má malou sociální distanci, při činnosti je nesoustředěný. Úroveň rozumových schopností byla hodnocena jako lehce nadprůměrná. U Jirky byly zjištěny manipulativní tendence, dezorientace v sociálních situacích. Matce doporučeny pevné výchovné mantinely, jemná korekce vzhledem k jeho zvýšené potřebě komunikovat, citlivé vedení k empatii a naslouchání druhému.

Opětovně vyšetřen v pedagogicko-psychologické poradně v roce 2002 v rámci předškolního vyšetření na žádost mateřské školy. Závěry vyšetření se v podstatě shodují se závěry předchozího. Matka o odkladu školní docházky z důvodu školní nezralosti neuvažovala.

K plnění povinné školní docházky nastoupil do základní školy. V průběhu docházky se podrobil ještě ve dvou případech vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně z důvodu výchovných a i výukových obtíží na žádost školy i samotné matky.

Opětovně bylo matce doporučeno pevné výchovné vedení, využívání pozitivní motivace, nabídka kvalitních zájmů. Jirka je nadaný na zpěv, rád kreslí. Navštěvoval kroužek keramiky, juda a plavání, kde se realizoval a „vybíjel“ přebytečnou energii. Škole doporučen individuální přístup k Jirkovi. Důvodem problému je nevyzrálá centrální nervová soustava, diagnostikována ADHD /syndrom poruchy pozornosti spojený s hyperaktivitou/ s prognózou, že postupem času dojde k dozrání a zklidnění.

Trestní anamnéza:

Jirka se poprvé dopustil protiprávní jednání v květnu 2007, z toho důvodu byla na oddělení sociální prevence založena spisová dokumentace. Došlo k tomu, že společně se svými dvěma taktéž nezletilými kamarády vlezli do skladu textilií, kde založili oheň. Došlo k rozsáhlému požáru, při kterém shořely nejen veškeré textilie, ale došlo k totální destrukci budovy skladu, celková škoda byla vyčíslena na částku 1.500 000,- Kč. Jirka byl vyšetřován pro čin jinak trestný, a to poškozování cizí věci.

Při pohovoru s kurátorem pro mládež Jirka komunikoval velmi otevřeně. Uvědomuje si, že to co udělal, není správné a nesmí se příště opakovat. Má představu, co je správné a co nikoli, ale zřejmě nedokáže toto aplikovat v praktickém životě. Vůbec si neumí představit výši škody, která vznikla.

Jirka se pravidelně účastní letního dětského tábora a víkendových výletů /2x ročně/, které pořádá městský úřad ve spolupráci se střediskem volného času pro děti vedené v evidenci oddělení sociálně-právní ochrany a sociální prevence v rámci prevence kriminality. Na těchto akcích se dětem věnují zkušení pedagogičtí pracovníci. Pokud je nám známo, nikdy nebyl s Jirkou řešen žádný závažný problém.

Maminka udávala určité problémy s výchovou a vedením syna, který je velmi hyperaktivní, živý, neukázněný apod. Matka se snaží se spolupracovat se školou a posuzovat věci objektivně, byť má pocit, že učitelé jsou na Jirku „zasedlí“, ale neomlouvá ho, ví, jak se projevuje a chová, problémy řeší i doma.

Třídní učitel tehdy hodnotil Jirku jako prospěchově průměrného žáka, který si ve vyučovacích hodinách hraje a nedává pozor, neprojevuje zájem o výuku, dopouští se drobných kázeňských přestupků. Neustále má ke všemu připomínky, odmlouvá. V kolektivu třídy nemá kamarády, vyhledává je mezi mladšími spolužáky. Matka se školou řádně spolupracuje, nicméně se jeví jako výchovně bezradná.

V srpnu 2007 podalo okresní státní zastupitelství okresnímu soudu návrh na uložení opatření podle ust. § 90 zákona č. 218/2003 o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže s tím, aby nezl. Jirkovi byl uložen za spáchaný čin jinak trestný dohled probačního úředníka.

Při jednání u soudu pro mládež se Jirka přiznal ke svému protiprávnímu jednání a litoval toho, co způsobil. I když se tohoto protiprávního jednání účastnili i další dva chlapci, Jirka přiznal, že to byl on, kdo textilie zapálil, byť to nebyl jeho nápad.

V průběhu řízení byl na Jirku vypracován znalecký posudek z oboru psychologie-pedopsychologie. Úkolem znalce bylo provést základní pedagogicko-psychologické vyšetření nezletilého a stanovit, jakým způsobem se tvrzená porucha ADHD u nezletilého projevuje a jak případně mohla ovlivnit jeho jednání ze dne 7. 5. 2007, zda si nezletilý byl schopen uvědomit možné následky svého jednání a navrhnout vhodné výchovné postupy.

Závěry znaleckého posudku:

Při vyšetření Jirka ochotně navazuje kontakt, snaží se dobře spolupracovat, předmětné události vyjadřuje shodně jako při výslechu na policii a při jednání u soudu pro mládež, verbálně si uvědomuje chybu a důsledky svého jednání. Jiří je v evidenci psychologa od října 2000. Diagnostikována ADHD / syndrom poruchy chování spojený s hyperaktivitou/, která je spojena s impulzivitou /dítě rychleji jedná než přemýšlí/, v osobní anamnéze časté změny bydliště při zachování stejné školy, obtíže ve vztahové rovině, do jisté míry absence přirozené mužské autority.

Chlapec je individuálně odlišný – vnímá jinak, než je běžné, snaží se prosadit větší míru respektu „své“ reality, má problém porozumět pravidlům, okolí mu to musí uspořádat, nemá náhled. Nerozlišuje etiku – je zde příležitost k nežádoucímu chování. Agrese je spíše orientovaná směrem dovnitř, podněty jsou především z vnějšího okolí. Dále zjištěna silná touha po novotě a časté proměně. Silné jsou identifikační vlivy lidí.

Prožitky nedostačivosti – kompenzuje pocity méněcennosti a psychosomatické obtíže, které pramení z neschopnosti energeticky zvládat kladené požadavky. Ve funkční rovině je přirozená míra potřeby nezávislosti a individualismu ve vnější sociální integritě, v nefunkční rovině je „táta, jsem trestán, vyučování, učitel“.

Terapeuticky je vhodná korekční komunikace – argumenty musí být konkrétní, musí je vyzkoušet a porovnat s vnějšími podmínkami. Učící mechanismy jsou dobře nastaveny.

Obecná doporučení: dostatek možností k pohybové aktivitě, uvolnění, důslednost ve výchově, usměrňování aktivity a aktivní trávení volného času, kontrola naplně volného času /znát kamarády, vědět, kde se dítě pohybuje a co dělá /.

Diagnostikovaná ADHD mohla ovlivnit jednání Jirky, ale s ohledem na věk a celkovou úroveň rozumové vyspělosti byl schopen si uvědomit následky svého jednání. Ze strany znalce doporučena zvýšená kontrola ze strany rodiny, spolupráce matky se školou a uložení dohledu probačního úředníka.

Soud pro mládež uložil nezletilému opatření ve formě dohledu probačního úředníka, kterému se Jirka v současné době podrobuje.

V prosinci 2008 se nezletilý Jirka dopustil jednání, které vykazovalo znaky přestupku proti majetku / společně s kamarádem se dopustili krádeže kondomů /. Problém byl s nezletilým i jeho matkou řešen prostřednictvím kurátora pro mládež, informován byl i pracovník probační a mediační služby. Jirka se přiznal, nedovedl vysvětlit důvod svého jednání.

Matka uváděla, že syna nezvládá, pořád musí řešit nějaké potíže doma, ale i ve škole. V současné době je žákem 7. ročníku. Ze zprávy třídního učitele vyplývá, že Jirka patří mezi problémové žáky školy, v pololetí bylo hodnoceno snížený stupněm z chování z důvodu neplnění školních povinností a nerespektování pokynů vyučujících. Několikrát svévolně opustil školu, občas chodí pozdě do vyučování. Jeho chování negativně ovlivňuje ostatní spolužáky. Matka má sice snahu situaci řešit, ale bezvysledně. Škola je toho názoru, že tento stav může vyřešit jen dlouhodobá ústavní výchova.

Matce byla nabídnuta pomoc ve formě návštěvy dětského klinického psychologa, byla informována o možnosti dobrovolného pobytu Jirky v některém ze středisek výchovné péče, což prozatím odmítla a považuje za krajní řešení.

Rozhodla se všechny problémy řešit tím, že se přestěhovala na vesnici ke své matce a jejímu příteli, který je pro Jirku mužskou autoritou. Jirka má „dědu“ rád, uznává ho a respektuje ho. Dohled nad Jirkou tak bude zajištěn více osobami. Od pololetí 2008 Jirka změnil i školu, na což se velmi těšil.

Závěr a zhodnocení:

Doposud se Jirka dopustil jednoho činu jinak trestného a jednání vykazující znaky přestupku, přetrvávají výchovné potíže jak doma, tak ve větší míře ve škole. Prognóza dalšího vývoje právě s ohledem na diagnostikovaný syndrom poruchy pozornosti spojený s hyperaktivitou se právem nejeví jako nejoptimističtější, do toho je třeba uvážit výchovné prostředí, tvořené doposud pouze matkou a dlouhodobou absencí příkladného přijímajícího a přijímaného mužského vzoru.

Matka se snaží zvládnout situaci svými vlastními silami za přispění ambulantních konzultací a vyšetření, diagnostický pobyt prozatím odmítá. Pozitivním aspektem je

jistě přestěhování matky a Jirky k prarodičům, kde bude zajištěn větší dohled nad chování Jirky a dále bude zajištěn vliv pozitivní mužské autority při oboustranně dobrých vztazích, kde se Jirka cítí přijímán. Otázkou zůstává uspořádání a vývoj vzájemných vztahů ve společné domácnosti s přihlédnutím k chování Jirky jako živého, temperamentního dítěte s diagnózou ADHD. Změna školy, kterou Jirka přijímal s radostí a nadšením by případně mohla být v tomto případě pozitivní změnou, např. jiným přístupem pedagogů, spolužáků, navíc se jedná o přechod z městské na vesnickou školu, kde je menší počet lidí a zpravidla i jinak nastavené vzájemné vztahy. Na Jirku je souběžně působeno prostřednictvím pracovníka střediska probační a mediační služby v rámci stanoveného dohledu probačního úředníka. Matce nabídnuta pomoc v případě potřeby i ze strany kurátora pro mládež a pedagogicko-psychologické poradny. I nadále se Jirka bude účastnit víkendových pobytů a letního dětského tábora, které jsou organizovány městským úřadem a střediskem volného času v rámci programů prevence kriminality, což určitě přispěje ke kvalitnímu naplnění volného času nezletilého.

Závěr

Záměrem diplomové práce bylo vytvoření uceleného přehledu současného systému práce s delikventními dětmi mladšími patnácti let v naší republice. Kriminalita dětí a mladistvých je fenoménem dnešní doby v naší společnosti, vyvolává znepokojení veřejnosti a zároveň i bezradnost institucí.

Úvodní část vychází z teoretických východisek problematiky delikvence dětí mladších patnácti let jako je definování základních používaných pojmů, charakteristika delikvence dětí, její podmínky, příčiny a specifické znaky, kterými se liší od kriminality dospělých pachatelů.

Dále je nastíněn stručný historický vývoj práce s delikventními dětmi, zejména s ohledem na tehdejší existenci zákona o trestním soudnictví nad mládeží, současný stav kriminality nezletilých dětí v naší republice a systém práce s touto skupinou pachatelů činů jinak trestných dle jednotlivých ministerstev, popis obsahu a účelu zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže, který nabyl účinnosti 1. 1. 2004 a znamenal důležitý krok a posun v práci s delikventními dětmi. Součástí teoretické části je deskripce s projektu „Systém včasné intervence“ jako nástroje koordinace a spolupráce subjektů pracujících s delikventními a ohroženými dětmi.

Praktická část je věnována třem případovým studiím, jako jedné z metod sociální pedagogiky. Kasuistiky vycházejí ze spisové dokumentace nezletilých klientů kurátora pro mládež a smyslem bylo prakticky ukázat, jakým způsobem je pracováno s delikventními dětmi mladšími patnácti let v době účinnosti zákona o soudnictví ve věcech mládeže jako jednoho z významných prvků při práci v této problematice.

Domnívám se, že se mi i s ohledem na omezený rozsah práce podařilo naplnit cíl, který jsem si již při zpracování projektu diplomové práce zadala.

Oblast práce s delikventními dětmi poskytuje široký prostor pro působení sociální pedagogiky vedle dalších disciplín. Ať už se to týká uplatnění profylaktické /preventivní/ funkce sociální pedagogiky v oblasti prevence kriminálního a delikventního jednání např. ve střediscích volného času, nízkoprahových zařízení pro děti a mládež nebo aplikace terapeutické funkce v přímé práci s delikventními dětmi

a mládeží v zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy, středisku výchovné péče, v diagnostickém ústavu. Určitě nejvíce styčných bodů má sociální pedagogika se sociální prací a to i přesto, že si každý z oborů zachová svoji samostatnost a jedinečnost. Za zmínku stojí i přínos instituce Probační a mediační služby, která rovněž provádí sociálně výchovnou činnost mimo jiné s delikventními dětmi mladšími patnácti let, které se dopustily činu jinak trestného, a soudem pro mládež jim byl uložen dohled probačního úředníka.

S ohledem na mou několikaletou praxi v této oblasti a zkušenosti se domnívám, že v naší republice je vytvořen dostačující a kvalitní systém práce a péče o delikventní nezletilé děti. Jeho hlavní funkcí je jednak upravit oblast prevence sociálně patologických jevů, dále pomoc a výchova či převýchova nezletilého pachatele a samozřejmě ochrana společnosti. Nelze nezmínit změny, které v této oblasti přinese v dohledné době přijetí trestního zákoníku, kdy dojde k dalšímu rozšíření opatření, prostřednictvím kterých bude možno působit na nezletilé pachatele, stejně tak rozvoj Systému včasné intervence, který určitě pomůže ke včasnému a snad i účinnému zásahu v případě delikventního či ohroženého dítěte a kooperaci všech, kdo mohou nějakým způsobem pomoci. S jistými výhradami přijímám snížení věkové hranice trestní odpovědnosti na čtrnáctý rok věku. Snad ze všeho nejvíce záleží na schopnosti a ochotě zainteresovaných osob jednotlivých institucí všechny možné a dostupné prostředky řádně využívat a aplikovat v praxi. Jistě, že ne vše je vždy a v této práci zvláště korunováno hmatatelným úspěchem a někdy ani při nejlepší vůli nelze bohužel dosáhnout nápravy stavu, přesto určitě má smysl pracovat na rozvoji tohoto systému, hledat nové prostředky, metody a postupy práce se skupinou delikventních dětí mladších patnácti let. Velmi důležitou a nezbytnou se jeví již zmiňovaná prevence závadového a kriminálního jednání dětí a mládeže, smysluplné naplnění jejich volného času, podpora rodiny a kvalitních mezilidských vztahů a především úcta a respekt k druhým lidem a jejich právům.

Resumé

Diplomová práce si klade za cíl popsat současný systém práce s delikventními dětmi mladšími patnácti let v České republice.

Teoretická část v první kapitole vychází z objasnění a vymezení základních pojmů, vztahujících se k danému tématu, popisuje příčiny a podmínky delikvence nezletilých dětí a charakterizuje delikvenci dětí mladších patnácti let včetně jejich specifických znaků.

Druhá kapitola se zabývá vlastním systémem práce s touto specifickou skupinou dětí. Stručně popisuje vývoj kriminality nezletilých dětí v naší republice včetně statistiky nápadu trestných činů. Dále je prezentován projekt „Systém včasné intervence“ jako nástroj koordinace a spolupráce subjektů, pracujících s delikventními a ohroženými dětmi a exkurz do historie práce s touto skupinou dětí. Poskytnut je ucelený a podrobný přehled obsahu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, konkrétně jde o ta ustanovení, která se přímo a výhradně týkají skupiny pachatelů mladších patnácti let. Jsou popisována specifika této právní normy, průběh řízení před soudem pro mládež a obsah jednotlivých opatření, která lze dítěti uložit, pokud se dopustí činu jinak trestného.

Závěrem této kapitoly jsou naznačeny podstatné změny, které v tomto zákonu nastanou v souvislosti s přijetím trestního zákoníku, jehož účinnost nastane dnem 1. ledna 2010, dále popsány poznatky a zkušenosti z praxe a nastíněny sociálně pedagogické aspekty práce s delikventními dětmi mladšími patnácti let.

Praktická část vychází ze spisové dokumentace kurátora pro mládež oddělení sociální prevence a dokumentuje formou tří případových studií práci s delikventními dětmi mladšími patnácti let, kde byl aplikován zákon o soudnictví ve věcech mládeže.

Anotace

Diplomová práce je zaměřena na popis systému práce s delikventními dětmi mladšími patnácti let v České republice ve vztahu k účinnosti zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže. Teoretická část obsahuje úvod do problematiky – definici používaných pojmů, podmínky, příčiny a specifické znaky trestné činnosti dětí mladších patnácti let, stručný exkurz do historie, současný vývoj této problematiky v naší republice, systém práce s delikventními dětmi a popis projektu „Sytém včasné intervence“. Teoretická část prostřednictvím tří případových studií, které vycházejí ze spisové dokumentace nezletilých klientů kurátora pro mládež, prezentuje způsob práce s delikventními dětmi a mimo jiné uložení opatření podle uvedené právní normy, jako významného prvku v celém systému práce s delikventními dětmi.

Klíčová slova

Delikvence, delikventní dítě, systém práce s delikventními dětmi, čin jinak trestný, soudnictví ve věcech mládeže, opatření, případová studie.

Annotation

My dissertation deals with system of work with offenders under fifteen in the Czech Republic with respect to the application of provisions of Law on youth responsibility concerning the deeds against the law and judicature related to the youth, which is in force as of 1st January 2004. The theory part incorporates the introduction into problems – definition of applied terminology, definition of wrongdoing, conditions, causes and specific features of penal activities of children under fifteen, the brief excursus into history, current development of these problems within the Czech Republic, the work system with young offenders, the project of System of Timely Intervention.

The theory section in the form of case studies (causalities) represents the way of treatment with young offenders and assignment of provisions pursuant to the stated legal standard as an important element in the working system applied for youth offenders.

Keywords

Penal activity, young offender, working system for young offenders, the penal deed in other way, judicature concerning youth, the case study.

Seznam použité literatury:

1. Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže v platném znění.
2. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí v platném znění.
3. Zákon č. 94/1963 Sb. , o rodině v platném znění.
4. Zákon č. Z. č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních v platném znění.
5. Zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě v platném znění.
6. Zákon č. 41/2009 Sb., o změně některých zákonů v souvislosti s přijetím trestního zákoníku.
7. Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se stanoví podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních.
8. Hartl, P. Psychologický slovník. 2. vyd. Praha: Jiří Budka, 1994 ISBN 80-901549-0-5.
9. Hrčka, M. Sociální deviace. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001 ISBN 80-85850-68-0.
10. Chmelík, J. Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži. 2. vyd. Praha: Policejní akademie ČR, 1998.
11. Jedlička, R., Kořá, J. Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Praha: Karolinum - nakladatelství Univerzity Karlovy, 1998 ISBN 80-7184-555-8.
12. Koudelková, A. Psychologické otázky delikvence. 1. vyd. Praha: Victoria publishing, a.s., 1995 ISBN 80-7187-187-022-6.
13. Koukolík, F., Drtilová, J. Vzpouora deprivantů. 1. vyd. Praha: Makropulos, 1996 ISBN 80-9017
14. Kraus, B. Základy sociální pedagogiky. 1. vyd. Praha: Portál, 2008 ISBN 978-80-7367-383-3.
15. Matoušek, O. Slovník sociální práce. 2. vyd. Praha: Portál, 2008 ISBN 978-80-7367-368-0.

16. Matoušek, O., Kroftová, A. Mládež a delikvence. 1. vyd. Praha: Portál, 1998 ISBN 80-7178-226-2.
17. Miříčka, A. O trestním soudnictví nad mládeží. Praha: Československý kompas, 1932.
18. Mühlpachr, P. Sociopatologie. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008 ISBN 978-80-210-4550-7.
19. Nikl, J. Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci. 1. vyd. Praha: Vydavatelství Policejní akademie České republiky, 2000. ISBN 80-7251-033-9.
20. Novotný, O., Zapletal, J a kol. Kriminologie. 2. vyd. Praha: ASPI Publishing, s. r. o. 2004 ISBN 80-7357-026-2.
21. Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže komentář. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2004 ISBN 80-7179-829-0.
22. Vágnerová, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. 4. vyd. Praha: Portál, s.r.o. 2008 ISBN 978-80-7367-414-4.
23. Zoubková, I., Nikl, J., Černíková, V. Kriminalita mládeže. 1. vyd. Praha: Policejní akademie České republiky, 2001 ISBN 80-7251-070-3.
24. Návrh metodického standardu PMS pro práci s dětmi mladšími patnácti let.
25. <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/prevence/system/vlada/2004>
26. <http://encyklopedie.seznam.cz>
27. <http://www.juristic.cz>
28. <http://www.mvcr.cz/statistiky>
29. <http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/vyvoj.html>